

שרה קולמן שוורץ

כתיבה וראיון: לאה רוזנברג ניר עציון תשע"ד – תשע"ה

שרה קולמן שורץ

שורשים

שמי שרה. נולדתי להורי רחל (ארז'בת-אליזבט) ואברהם (אדולף) וייס, בינואר 1935 בעיירה גיינג'ש CGYONGYOS שבהונגריה.

משפחת אמי

לסבי מצד אמי קראו יונתן שורץ הוא הגיע להונגריה מגליציה. לסבתי מצד אמי קראו קתלין או בקיצור קתי. סבא יונתן הגיע מגליציה להונגריה הלך לשוק ופגש במקרה באחד הדוכנים נערה נאה שהייתה נראית לו יהודייה. הוא שאל אותה היכן אפשר להשיג עבודה והיא הביאה אותו לבית הוריה. להורי סבתי היה דוכן למכירת מוצרי טקסטיל בשוק. כך נוצר ביניהם הקשר הראשון. הם כנראה התאהבו והחליטו להתחתן. הם גרו בעיר מזטור MEZOTUR, נולדו להם עשרה ילדים, ביניהם אמי ארז'בת (אליזבט) או בשמה היהודי רחל. היו לאמי תשעה אחים אך קשה לי לזכור את השמות של כולם. אימא שלי הייתה בת יחידה. כבת יחידה, כל עבודות הבית נפלו על כתפיה. סבתי קתלין הייתה נכה אחרי שנפלה לתוך באר. צוענים שראו אותה נופלת לתוך הבאר צעקו שיהודייה נפלה לתוך באר. הם הצליחו למשות אותה מתוך הבאר ולהציל את חייה. היא נפצעה קשה ונותרה נכה ברגל וביד כל ימי חייה. אימא שלי סיפרה לי שמגיל שלוש היא ידעה לאפות לחם. היא עמדה על שרפרף, לשה לבד את הבצק והכינה לחם.

משפחת אבי.

מוצאה של משפחת אבי הוא מרומניה. אבי נולד בעיירה סיאליצ'יה שבטרנסילבניה. סבי דניאל, היה במקור מהעיירה סאטמר, אך הוא לא היה חסיד של רב יואליש, הרב יואל מסאטמר. אני לא יודעת הרבה על משפחתו של אבי. שמה של סבתי היה שרה ועל שמה אני נקראת. אני גם זוכרת דוד בשם יושקה באצ'י. עד כמה שידוע לי לאבי לא היו אחיות רק אחים. לסבי היה חשוב מאד שלכל אחד מילדיו יהיה מקצוע ביד. הוא לא התנגד להשכלה כללית אבל אמר שקודם כל צריך ללמוד מקצוע. את אבא שלי הוא שלח ללמוד סנדלרות. אבא שלי למד את המקצוע ברצינות רבה והיה סנדלר מקצועי מאד. לימים, כשלקחו אותנו למחנה עבודה המקצועיות של אבי הצילה אותנו ולמעשה גם אותנו. אחד מהקצינים ראה נעלים שהוא הכין והחליט להוציא אותנו לחופשה מיוחדת ממחנה העבודה כדי שיכין לו נעלים.

הורי היו נשואים פעמיים קודם, כלומר לשניהם היו אלה הנישואים השלישיים.

אבא

אבי נשא לאישה את אשתו הראשונה לורה בטרנסילבניה. נולדה להם בת בשם רוזייקה (שושנה). לורה, מתה ביום שלג אחד ליד תחנת הרכבת. היא הייתה בדרכה לבית חולים אחרי שחלתה בדלקת ריאות. היא לא הספיקה להגיע לבית החולים. לא הייתה אנטיביוטיקה ואנשים נפטרו גם מדלקות פשוטות. אבי, שהיה צריך לעבוד לפרנסתו, לא הצליח לגדל לבדו את בתו היתומה שהייתה בת שנה בלבד. הוא נאלץ להסכים להעביר אותה לבת דודתה של לורה שהייתה נשואה וחשוכת ילדים. הזוג גידל אותה במסירות ואהבה רבה. רוזייקה נספתה בשואה. היא הלכה "להתקלח" בתאי הגזים. אם היא הייתה באה אתנו לאוסטריה, הייתה אולי נותרת בחיים.

אחר כך אבי נשא לאישה את אלה. נולד להם בן בשם שנדור המכונה שאני (שוני). אלה הייתה טובה בעסקים. היא קנתה ומכרה פוך והתעסקה עם כל מיני סוגי מסחר. אבי, שהיה אדם שקט וצנוע, התקשה מאד להסתדר עם המזג החם והמוחצן שלה והוא נאלץ להתגרש ממנה. שאני גדל עם אלה אמו עד גיל 17. היו לו חיכוכים רבים עם אמו והוא החליט לברוח מהבית ועבר לגור אתנו.

אלה נספתה בשואה. קצין ה.ס.ס. ביקש ממנה לנקות שירותים והיא ענתה לו שהיא רגילה שמשרתים אותה ואין לה שום כוונה לשרת אחרים. קצין ה.ס.ס. לא היסס לרגע וירה בה, היא נהרגה במקום.

אמא

אמי נישאה בפעם הראשונה למישהו בשם רוס ונולד להם בן בשם ינצייקה (יונתן). אמי לא הסתדרה עם רוס ונאלצה להתגרש. ינציי חי עם אביו, אבל היה לו קשר גם אתנו. הוא היה תמיד עם המון שמחת חיים. היה לו קול יפה והוא שר כל הזמן. היה לו המון ידע כללי ותמיד היו לו סיפורים מעניינים. מחברות בית הספר שלו היו מסודרות וכתובות בכתב מרשים. המורה שלו הציג את המחברות שלו כמחברות לדוגמא. היה לו כשרון ציור מדהים. בבגרותו הוא למד לתפור שמיכות פוך. ינציי היה חזק מאד וסחב את עגלת הפוך בעצמו ללא עזרת סוסים. גם הוא נספה בשואה, הוא חלה בטיפוס באמצע צעדת המוות. הנאצים ימ"ש עברו עם עגלה והציעו לכל מי שאין לו כוח להמשיך ללכת לעלות לעגלה. הוא שמח מאד על ההצעה ועלה לעגלה, שם חיסלו אותו בירייה. הוא היה בן 22 במותו.

אחר כך אמי נישאה למישהו בשם שורץ. נולדה להם בת בשם קאטלין המכונה קטיקה. שורץ היה מכור להימורים והיה מהמר כרוני במרוצי סוסים הוא תמיד הפסיד. אמי נאלצה להתגרש עוד שקטיקה הייתה תינוקת.

נישואי הורי

אחרי הגירושין אמי ביקשה לתקן את נעליה ופגשה את אבי. מתיקון הנעלים יצאה חתונה. הורי הכירו והתחתנו בעירה מזוטור MEZOTUR. כשאבי ואמי נשאו, אבא אימץ את קטיקה לבת. היא לא ידעה במשך זמן רב שאבי אינו אביה הביולוגי. רק כשבגרה ונוצר קשר בינה לבין שאני, אחי למחצה מצד אבי, גילו לה שהיא איננה בתו של אבי ולכן היא יכולה ע"פ ההלכה להינשא לשאני, אתו בעצם לא היה לה שום קשר דם.

הורי נאלצו לנדוד בעקבות הפרנסה. אנשים הזמינו ותיקנו נעלים אבל התקשו לשלם עבורם. אבי היה אדם שקט ותמים ולא הצליח לגבות את הכסף. רצו לשלם לו ביין, אבל לא היה לו כל כך מה לעשות ביין. לעיתים הוא מכר את היין אבל לא קיבל עבורו תמורה הולמת. בתחילה, כאמור, הם גרו במזוטור MEZOTUR, אחר הם עברו לדמטרה שהייתה ממוקמת על הר גדול, אחר כך הם עברו לקלקפולנה KALKAPOLNA, שם נולדה אחותי וילמה. אני נולדתי בעיירה בשם גיינג'ש CGYONGYOS. כשהייתי בת שנתיים עברנו לסולנוק. גם בתוך סולנוק נאלצנו לנדוד מדירה לדירה.

ילדותי

למרות שאבי היה סנדלר מעולה לא הגיעו אליו מספיק אנשים לתפור נעלים. לאנשים לא היה כסף. אימא שלי התעסקה עם טקסטיל, אבל גם היא לא הצליחה לשפר את הפרנסה. המצב הכלכלי שלנו היה קשה מאד, לא תמיד היה לנו מה לאכול. אימא שלי נהגה לומר שאצלה יש כמה ימי כיפור בשנה. הייתה פעם שלא היה אוכל לסעודה המפסקת שלפני יום כיפור ונאלצנו לצום במשך יומיים רצופים. גם האוכל שקיבלנו אחרי הצום לא היה משהו. אימא שלי הייתה בשלנית מצוינת והשתדלה שלא נרגיש במחסור. אם היה מה לבשל היא בישלה אוכל טוב. היא גידלה שניים שלושה אווזים והשתדלה לפנק אותנו מידי פעם בשבתות בבשר או בשומן אוז. את כבד האווז נהגנו למכור ולקבל כסף תמורתו ורק לעיתים נדירות אכלנו ממנו. באמצע השבוע לא אכלנו בשר, רק בשבת. התפריט שלנו בימי החול כלל לחם עם שומן אוז, תפוחי אדמה עם בצל מטוגן. את העור של האווז טגנו בסיר ואכלנו אותו כמו חטיף, היה לנו "ביסלי" אווז. זה היה מאד טעים. נהגנו גם לערבב את שומן האווז עם שום ופפריקה, זה היה פשוט מעדן. את הלחם אימא שלי אפתה בעצמה. גם אטריות הכנו בעצמנו. אימא שלי הייתה שמאלית, אבל למרות זאת היא הייתה מאד זריזה. קמח קנינו. הקמח המלא היה הכי זול, הקמח הלבן היה יקר מאד.

גרנו בדירת חדר שהייתה בקומת קרקע. השירותים היו בחוץ. כמובן שלא היו לנו מים זורמים בבית. בור המים היה מחוץ לבית ושארנו מתוכו מים. כולנו ישנו אז באותו חדר, אבא, אימא ואנחנו הבנות. גם במטבח הקטן שלנו הייתה מיטה כדי שינצ'י או אורחים אחרים יוכלו לישון אצלנו. בשלב מאוחר יותר סגרנו את המרפסת והיה לנו חדר נוסף. בבית התחנכתי להסתפקות במועט. למדנו לשמוח עם מה שיש ולא לראות מה שאין. גם אם לא היה אוכל, שמחת חיים הייתה לנו בשפע.

כשהייתי קטנה שרתי מאד יפה וכל השכנים אהבו לשמוע אותי שרה. קטיקה סיפרה לי שהיו פעמים שסירבתי לשיר אם לא נתנו לי כסף.

בילדותי נתקלתי לעיתים בתופעות של אנטישמיות. הגויים שהיו עוברים לידנו היו יורקים עלינו או לועגים לנו בקול.

בית ספר

לא ביקרתי בגן ילדים ובגיל שבע הלכתי לבית הספר היהודי. זה היה בית ספר מעורב לבנים ולבנות. למדנו להתפלל בעברית אבל לא הבנו מה אנחנו אומרים.

למדנו קרוא וכתוב ולמדנו חשבון והיסטוריה. לצערי, בבית ספר היה יחס מועדף לילדי עשירים. אם ילדה מבית עשיר טעתה במשהו ניחמו אותה ואמרו לה לא נורא

בפעם הבאה תצליחי יותר. אבל אם ילד מבית עני טעה במשהו הוא חטף מכות קשות מהמורה. אני לא חטפתי אף פעם מכות מהמורה, אבל קטיקה חטפה לא פעם. גם כשהצלחתי במשהו זכיתי ליחס מזלזל. לא האמינו שילדה מבית לא עשיר יכולה להצליח במשהו. פעם שלחו אותי בתור מצטיינת למסגרת אחרת להציג משהו שהצטיינתי בו. מי שקיבל אותי שם התייחס אלי בזלזול כי הבגדים שלבשתי לא הצביעו על היותי בת למשפחה עשירה.

לימודי בבית הספר נקטעו כשהייתי בכתה ב' עם כניסת הנאצים להונגריה כשנאלצנו לצאת למחנה עבודה.

תקרית הכנסייה

עד למלחמה היו לנו יחסים מצוינים עם השכנים הגויים שלנו. להורי היו מכרים גויים ולי היו חברות גויות. היינו כמעט המשפחה היהודית היחידה ברחוב שלנו. חוץ מאתנו הייתה בסך הכול עוד משפחה אחת ממוצא יהודי. אט אט התחלנו להרגיש מתיחות באוויר אך עד ל"תקרית הכנסייה" חשבתי בתמימותי שאני לא שונה משאר בנות גילי בעיר סולנוק. לא חשתי שיהדותי מגבילה אותי. בבקר יום ראשון אחד פיתתה אותי אחת מחברותי להתלוות אליה לכנסייה. היא אמרה לי שיש שם ציורים מאד יפים ופסלים מעניינים. לא חשבתי שאני צריכה לספר על כך להורי. לא העליתי בדעתי שאני עושה משהו רע או חריג. הגענו לכנסייה קצת לפני המיסה של יום ראשון. אחד האנשים שם זיהה אותי. הוא התחיל לצרוח עלי תפש אותי בשערות ראשי והעיף אותי החוצה, לא לפני שהוא איים עלי שאם עוד פעם הוא יתפוש אותי מטמאת ברגלי את רצפת הכנסייה הוא לא יהסס להרוג אותי. הסיפור הזה אירע קצת אחרי כניסת הנאצים להונגריה. הגרוש האלים מהכנסייה גרם לי צער ועלבון עמוק. אז לא יכולתי לדעת שזו רק התחלה וימים קשים הרבה יותר עוד מחכים לי ולמשפחתי.

רוחות מלחמה

פתאום הגיעו גרמנים לרחוב שלנו. הם כנסו את כל התושבים ובקשו מכל היהודים להירשם אצלם. אחר כך הגבילו את שעות היציאה שלנו מהבתים ואיימו שיהודי שיעז לצאת מהבית אחרי השעה הזאת, יחטוף צרור כדורי רובה בראש. בתחילה עוד המשכנו ללכת לבית הספר אך כל הכיתות למדו יחד ללא הבדלי גיל.

הגרמנים התחילו לקחת צעירים לעבודה. הם עברו מבית לבית וחפשו צעירים. קטי לא רצתה ללכת. היא לא רצתה להיפרד מאתנו. למזלה ולמזלנו היא הייתה רזה והיא הצליחה להתחבא מתחת לארונות במטבח בלי שאף אחד יבחין שהיא שם. אחר כך שמענו שחלק גדול מהצעירים לא הגיע למחנה עבודה אלא נלקח ליער ונורה שם.

הגרוש מהבית

יום אחד הגיעו לביתנו שני קצינים מהמשטרה ההונגרית ובקשו מאתנו להיות מוכנים תוך שעה לעזוב את ביתנו. לא היה לנו הרבה רכוש לקחת אתנו. התעקשנו לקחת את שמיכות הפוך שלנו למרות הסרבול. אבא, אימא, קטי, וילמה ואני עזבנו את ביתנו. כל השכנים מסביב עמדו והסתכלו איך מוציאים אותנו מהבית. היו כאלה שצחקו ושמחו. גם שמענו חלק מהם אומרים, איזה יופי יותר לא יהיו פה יהודים. אבל, ראיתי גם מעט גויים שבכו אתנו, ביניהם בעלת המכולת שנהגנו

לקנות ממנה מצרכים. העבירו אותנו עם עוד הרבה משפחות יהודיות למתחם בית הכנסת. שאני אחי נלקח עוד קודם לכן למחנה עבודה.

בגטו

חצר בית הכנסת הפכה למעין גטו, נראה לי שהיו שם למעלה מ-1000 יהודים. הרבה משפחות הצטופפו באותו חדר. כמובן שלא היו מיטות ועד כמה שזכור לי גם לא היו מזרנים. ישנו ישירות על הרצפה. על פרטיות או פינה משלנו אפילו לא יכולנו לחלום. לא יכולנו להמשיך לקנות אוכל ואפילו לחם לא יכולנו לקנות בחופשיות, אלא רק באמצעות תלושים שקבלנו. לרוב גובה התלוש נקבע שרירותית ע"פ מצב רוחו של הפקיד שחילק אותנו, אך לעיתים הפקיד עשה שיקולי כדאיות ואם מקבל התלוש היה נראה לו בריא, חזק וכשיר לעבודה הוא הגדיל לו מעט את התלוש ללחם. את מעט הלחם סיפקה מאפיה של יהודים שהייתה בתחומי הגטו. בחצר בית הכנסת אף אחד לא עבד גם אבא שלי לא עבד כסנדלר. הוא אמנם הספיק ברגע האחרון לקחת אתו את כלי העבודה שלו, אך כאן בחצר בית הכנסת לא היה להם שימוש. ציוו עלינו לענוד טלאי צהוב.

הורי התעקשו לסחוב איתם שמיכות פוך. כולם צחקו עליהם ואמרו להם שהם סתם טיפשים ובמקום שמיכות הפוך כדאי להם לקחת דברים אחרים. אימא שלי סירבה להיפרד משמיכות הפוך שלה. בסוף הן התבררו כמאוד שימושיות. הן הצילו אותנו מקפיאה. באורח נס שמיכות הפוך שרדו אתנו את כל הנדודים וחזרו אתנו הביתה אחרי השחרור. אחת מהן נמצאת איתי עד עצם היום הזה.

לאחר שהייה של שבועות אחדים במתחם בית הכנסת, הגיעו לפתע שוטרים נאצים וציוו עלינו לארוז את מעט המטלטלים שלנו ולהתכנס בחצר. את הזהב ביקשו מאתנו להשאיר. מי שלא השאיר את הזהב עונה ונהרג. לנו, לשמחתנו, לא היה זהב. אני זוכרת סיפור קשה עם אישה אחת שהייתה מבית שהיה ידוע כבית אמיד. השומרים עינו אותה ובקשו לדעת היכן היא מחביאה את הזהב, עד שהיא נאלצה לזרוק את הזהב לבור הספיגה. אחר כך היא ניסתה להתאבד, אך הנאצים טיפלו בה ולא נתנו לה למות, לדבריהם ההחלטה אם נמות או נחיה נתונה בידיים שלהם ולנו אין את הפריבילגיה להחליט מתי למות.

בית החרושת לסוכר

הובילו אותנו לבית החרושת לסוכר "צוקגראד", שם כינסו את כל היהודים מהעיירות בסביבה. התנאים בבית החרושת לסוכר היו איומים ונוראים. הגטו בחצר בית הכנסת היה ארמון פאר לעומת מה שמצאנו שם. היה שם רק מקום אחד בו יכולנו לעשות את צרכנו. היו צריכים לחכות שעות בתור בכדי להתפנות. אחר כך שיפרו לנו מעט את איכות החיים והביאו לנו קרש אותו הניחו על בור, בו יכולנו לעשות את צרכנו, הקרש היה גלוי לעיני כל, סכנת טביעה תמיד ריחפה על ראשנו, אבל זה היה שיפור לעומת התורים הארוכים.

בית החרושת שימש כמרכז מיון. שם החליטו מי נשלח למחנה עבודה ומי ישלח צפונה לאושוויץ. לא ידעתי בכלל על קיומה של אושוויץ ובטח שלא ידעתי על תעשיית המוות שם. יכול להיות שהורי ידעו משהו מעורפל. אם כן, הם כנראה העדיפו לשתוק ולא לצער אותנו.

הנסיעה ברכבת

שלחו אותנו לרכבת. אבא שלי שידע גרמנית ניגש לקצין ודיבר אתו גרמנית. הוא אמר לו שהוא רוצה לעבוד. הקצין השתכנע בקלות ואמר לאבא שלי, בסדר אנחנו נשלח אותך לעבודה. העלו אותה על קרונות שהיו מיועדים לבהמות. צופפו אותנו מאד. היינו למעלה מ- 80 אנשים בקרון קטן. נתנו לנו דלי קטן בשביל לעשות את הצרכים. הרכבת שלנו הייתה מלאה בנשים וילדים. הרכבת תוכננה לנסוע לכיוון אושוויץ. באמצע הדרך, במקום של מפגש מסילות, הגיעה פקודה לעצור את הרכבת ולשנות כיוון. עד היום אין לי מושג מה קרה. אולי קרתה טעות, אולי מישהו שילם הרבה כסף, בכל אופן משמים החליטו לשנות את הכיוון. הרכבת שלנו נסעה לכיוון אוסטריה. היום אני יודעת שקרה לנו נס גדול.

שטרסהוף

אני לא זוכרת כמה זמן נסענו עד שהגענו לשטרסהוף שבאוסטריה. גם שם עברנו מיון. אחר כך שלחו אותנו להתרחץ ורססו אותנו בכל מיני חומרים, מה שקוראים דיסאינפקציה. אחר כך ציוו עלינו ללכת ערומים לגמרי למשרד. למרות שהייתי בסך הכול ילדה קטנה מאד הרגשתי מבוכה גדולה. זה היה מביש ומשפיל לעמוד ערומה לפני גברים מבוגרים ולענות על כל מיני שאלות. הרגשתי כמו חיה. אחר כך נשלחנו לחצר וחיכינו שעוד יהודים יעברו את התהליך.

במחנות

משם העבירו אותנו לגבול צ'כוסלובקיה למקום בשם אוברולטרדורף. OBERVALTERDORF. אני לא זוכרת איך זה בדיוק קרה, אבל היו כמה ימים ששלחו אותנו ואמרו לנו להסתדר לבד בשעות האור. יתכן שאפילו קיבלנו קצת כסף. בערב היינו צריכים לחזור למחנה. היו שם תנאים נוראים. אמנם כל משפחה קיבלה איזה חורבה לישון בה אבל המקום היה מלא פשפשים שהיו צמאים לדם יהודי. אנחנו ויתרנו על השינה בפנים והעדפנו לישון בחוץ. הלכנו להתרחץ בנהר הקרוב. שמחנו מאד על האפשרות להתרחץ במים נקיים והרגשנו בני מזל. רק אחרי שקיבלנו פצעים חמורים בכל הגוף הבנו שמהו לא בסדר בנהר. הפצעים היו קשים וכואבים. לא היו לנו שום חומרים לחבוש או לרפא את הפצעים, אך למרות זאת וילמה אחותי ניסתה לעזור לי לרפא אותם, עד היום אני לא מבינה איך הצליחה למרות התנאים. אחר כך התברר שהנהר משמש מקום ניקוי ורחצה לכל מיני בעלי חיים של המקומיים.

במחנה שלנו היו גם שבויים אוקראינים. יום אחד הגרמנים תפשו אוקראיני, הם טענו שהוא מרגל לטובת הרוסים. הם אספו את כל אנשי הלאגר(מחנה) ותלו את האוקראיני לעיני כולם. זאת הייתה טראומה נוראה לילדה צעירה כמוני.

"החופשה" הזמנית שלנו הסתיימה מהר מאד. לקחו את הורי ואחותי לעבוד בחקלאות בסביבה. אותי שיבצו להכין אוכל לבהמות. קיבלתי עשב שקטפו המבוגרים וערבבו עם מולסה (סירופ סמיך שעשוי מקנה סוכר), התפקיד שלי היה לערבב את התערובת לקפוץ עליה ולהדק אותה. פעם אחת מישהו השאיר קלשון בתוך התערובת ואני קפצתי עליו ונפצעתי. היה לי פצע עמוק מאד והדם לא הפסיק לזרום. לא ידעתי איך לעצור את הדם. נאלצנו ללכת למרפאה אבל שם לא היו שום אמצעי חבישה. רק שטפו לי את הפצע. המשכתי לעבוד למרות הכאבים החזקים.

יכול להיות שאם הייתי מפסיקה לעבוד היו הורגים אותי. יחסית לילדה קטנה בת שמונה הייתי חזקה מאד. סדר היום שלנו היה כזה: קמנו בשש בבקר. שתינו תערובת של מים ובוץ ואולי מעט קפה והלכנו לעבודה. המשפחה שלנו קיבלה לחם אחד ליום, יכולנו להחליט מתי אנחנו אוכלים אותו. בצהריים קיבלנו מרק דל שהכינו הטבחים. למזלנו הטבחים במטבח שלנו היו יהודים והשתדלו עד כמה שאפשר לשפר את האוכל, אצל האוקראינים האוכל היה הרבה יותר מגעיל.

יום אחד וילמה אחותי התעלפה. החליטו שיש לה בעיה בלב ונתנו לה איזה משקה אלכוהולי טעים לחיזוק הלב. אחר כך באו עוד אנשים וטענו שכואב להם הלב כי גם הם רצו מהמשקה האלכוהולי הטעים. אין לי מושג איך לא הרגו אותה. הם הרי רצו רק אנשים בריאים. כולם מאד אהבו אותה במחנה.

במחנה השגיתו עלינו לופו, כך קראו לקאפואים המקומיים. הם אהבו להשתמש באימא שלי בתור דוגמא רעה. לאימא שלי היו בעיות קשות עם הרגלים והיה לה קשה מאד לעבוד. הלופו הביאו אותה תמיד בתור דוגמא של איך לא צריך לעבוד. זה היה משפיל מאד, אבל היה לה מזל שלא הרגו אותה, במקומות אחרים היא כבר מזמן לא הייתה נשארת בחיים.

אחרי שלושה חודשים של שהות במחנה החליטו שוב להעביר אותנו סלקציה. אותנו, משפחת וייס, העבירו למחנה בדווסזלאו BADVOSZLOW שלידי וינה.

בדווסזלאו היה מחנה עבודה מסודר ליד וינה. היו שם ביתנים ואולם ענק ששימש כחדר אוכל. עלי ועל עוד ילדה בערך בגילי הוטל לדאוג לניקיון חדר האוכל. לילדה קראו דודוש היא הגיעה למחנה מסרווש. (פגשתי אותה פתאום לפני כמה שנים היא העידה עלי שהייתי במחנה עבודה).

בבקר, בשעה 6 בדיוק, הינו צריכות להתייצב באולם הענק שנקרא לאגר. הלאגר שימש כחדר אוכל. הינו צריכות לקרצף אותו היטב לקראת הביקורת של מפקד המחנה, הלאגר פירר, שנערכה בשעה שבע בדיוק. הלאגר פירר היה חולה ניקיון פשוטו כמשמעו. כל טיפת לכלוך הייתה מוציאה אותו מדעתו. הוא היה תערובת של רשע ומטורף. הוא התנהג אלינו טוב רק כשהוא היה לגמרי שיכור. כשהוא היה פיכח הוא התנהג אלינו ברשעות ממש. הוא נהג לחטוף מאתנו את מעט האוכל שקיבלנו ולקחת אותו לחברה שלו בווינה. פעם חברתי דודוש צחקה, הוא החטיף לה סטירת לחי מצלצלת, צרח עלינו והזהיר אותה שאם הוא ישמע אותה צוחקת שוב, גורלה יהיה מר. באחד מרגעי השכרות שלו הוא שלח תפוח אדום ועסיסי לדודוש. חשבנו שזה אולי פיצוי על הצרחות והאימים. הצטערתי שלא צחקתי גם אני, כי הצחוק התברר כמשתלם בסופו של דבר. היא אמנם הביאה לי חתיכה קטנה לטעום, אבל זה לא אותו דבר.

חבל שלא יכולנו לדאוג שהוא יהיה שיכור כל הזמן.

רצפת האולם הייתה עשויה עץ וכדי לקרצף אותה הצטרקנו לרדת על הברכיים ולשפשף כל נקודה ונקודה. בסופו של דבר הקרצוף והניקיון היו לטובתנו ולטובת כל אנשי המחנה כי ככה הצלחנו לשמור על היגיינה ולמנוע מחלות.

"מחלת הניקיון" של הלאגר פירר זיכתה אותנו מידי פעם במקלחת של מים קרים בדלי. היה לנו מזל גדול כי במקומות אחרים לא התקלחו הרבה זמן ולכן חטפו כל מיני מחלות.

לא קיבלנו ארוחת בקר לפני העבודה. נאלצנו להסתפק במשקה דמוי קפה שהכיל יותר בוץ מאשר קפה. לעיתים גם אכלנו מעט לחם מכיכר הלחם שקיבלה המשפחה למשך כל היום.

אחרי מסדר הלאגר פירר יצאנו החוצה לחצר, שם כבר חיכתה לנו ערימה של עצים שהינו צריכים לנסר. הינו צריכות למלא את מכסת הניסור היומית, לא היה לנו זמן לפינוקים וזה לא ענין אף אחד אם הינו עייפות או חולות. השתמשנו במסורים ענקיים ומסורבלים שהיו בממדים גדולים יותר מאתנו. אהבתי לשיר תוך כדי עבודה. שרתי בכל מצב. גם כשהייתי רעבה או עייפה. כששרתי העבודה זרמה טוב יותר. תוכן השירים היה אנטי נאצי והמילים היו על היום שהיטלר ילך קאפוט. מזל שהלאגר פירר לא הבין את המילים. הוא באופן כללי לא אהב לשמוע אותנו שרים ופעם אחת אף העניש אותנו וציווה עלינו לעמוד על הברכיים בקצה החד של העץ המנוסר. זה בהחלט לא היה נעים. אחר כך השתדלנו לא לשיר כשהוא בסביבה. השירה זה אולי מה שעזר לנו לשרוד. היו אתנו גם שני בנים בגיל שלנו שחתכו את העצים בעזרת גרזן. עד היום קשה לי להבין איך ארבעה ילדים קטנים ורעבים הצליחו לטפל בערמות העצים הללו ולעמוד בכבוד במשימה. העצים נועדו לחמם את חדרי מפקדי המחנה והחיילים שהיו שם וכן את חדרם של השבויים הלא יהודים שהיו במחנה, שקיבלו כמובן יחס מועדף לעומת היהודים. אנחנו קיבלנו רק מעט מאד עצים שלא ממש הספיקו לחימום.

כל היהודים במחנה גרו באותו חדר. ישנו על דרגשים נשים וגברים יחד באותו חדר, שני אנשים על דרגש. התנחמנו בכך שלא הפרידו אותנו והשאירו אותנו כמשפחה.

הייתה במחנה שלנו אישה גויה אחת שהייתה אחראית על המטבח. היא ביקשה רשות מהלאגר פירר למיין את הפירות והירקות הרקובים והגניבה אותם אלינו. לפעמים היא אפילו הצליחה להגניב לנו ארוחת צהרים שלימה בלי שאף אחד ירגיש.

בתקופה זו יצאו הורי כל בקר לחפור בורות שנועדו להטמנת עמודי חשמל. זו הייתה עבודה קשה מאד. הם היו חייבים לחפור בורות עמוקים מאד. הם חפרו בלי אמצעי חפירה את כל סוגי האדמה. ואסור לשכוח שהם כמעט לא קיבלו אוכל. היום קשה לי להבין איך היה להם כוח להמשיך. לעיתים התמזל מזלם והם מצאו סנדוויץ שאוסטרים חסידי אומות העולם "שכחו" בכוונה ליד פח האשפה. גם כאן אימא שלי התקשתה מאד לעמוד במשימה. למזלה, היה מי שסיים במהירות את העבודה שלו ונחלץ לעזרתה. גם כאן בתוך המחנה הנורא התגלתה הערבות ההדדית. כך הם סיימו את מכסת הבורות היומית שהוטלה עליהם.

באחד הימים הלאגר פירר גילה שאבא שלי הוא סנדלר וביקש ממנו להכין לו נעלים. הוא נתן לאבא שלי חופשה של שבועיים מהעבודה הקשה ומהקור העז ששרר בחוץ. מזל שאבא שלי התעקש לסחוב את כלי העבודה שלו אתנו לכל מקום. בזכות אבא גם אנחנו קיבלנו הקלות קטנות בעבודה.

וילמה עבדה במטבח. לעיתים היא הגניבה לי קליפות של תפוחי אדמה מבושלים שהיא הקפידה להשאיר עליהם גם מעט מהתפוח אדמה עצמו.

הסידור הזה החזיק עד שגילו אותנו. ומאז אסרו עלי בתכלית האיסור להתקרב למטבח.

הנעלים שלי לא החזיקו מעמד והתפרקו בעבודה הקשה. אבא שלי לא יכול היה לתפור לי נעלים חדשות כי לא היו חומרים מתאימים. הלכתי יחפה איזו תקופה, אבל אז הגיע החורף והיה חשש שהרגליים שלי יקפאו מקור. לאבא שלי לא הייתה ברירה אלא לאלתר לי נעלים. הוא חתך חתיכה מהשמיכה שלי ותפר ממנה סוליה לנעל שהתפרקה. היה אסור שיגלו שחסרה חתיכה מהשמיכה כי אז היו הורגים את כולנו. בכל בוקר ערכו לנו מסדר חפצים. ובכל בקר נכנסנו למתח אם יגלו את החתיכה החסרה בשמיכה. למזלנו הם חשבו שהשמיכה הייתה קטנה במקור וכך נצלנו משפחתי ואני.

קטי עבדה עם ההורים בחפירת הבורות. שאני אחי לא היה אתנו. הוא היה במחנה עבודה אחר. הוא לא נראה יהודי ולכן לא גורש אתנו מהבית. הייתה תקופה שהוא הסתובב חופשי, עבד במאפיה ואפילו הצליח להגניב לנו מידי פעם לחם. פעם הוא הגיע סמוך לגדר וזרק לנו לחם. השומרים בסביבה הבינו שהוא יהודי ותפשו אותו. היה לו מזל גדול שלא ירו בו ישר, כמו שעשו לאחרים. הוא הוכרח לענוד טלאי צהוב ונלקח לצעדת המוות. באחת הפעמים הוא ניצל כמה רגעים של חוסר תשומת לב של השומרים והצליח לברוח משם. הוא ניסה לשכנע עוד יהודים לברוח אתו אך כולם פחדו. אחד השומרים הבחין בו ורדף אחריו הוא רץ בכל הכוח עד שהגיע לאיזה כפר ונכנס לשירותים. הוא שמע את המחפשים מגיעים עד למקום בו היה. הוא פחד שהנה תופשים אותו והורגים אותו אבל למזלו הם הלכו משם בלי "לעלות" עליו. שאני נקלט לעבודה אצל אחד האיכרים בסביבה. הוא לא שאל למוצאו. מה שהיה חשוב לו שהוא נראה חזק וחרוץ. כשהגרמנים באו לרחרח ולצוד יהודים נמלטים האיכר הציג אותו כבנו. כך הוא הציל את חייו.

אנחנו, בכל אותה תקופה, לא ידענו מה קורה עם שאני. דאגנו לו מאד. אבא שלי היה במתח עצום. הוא ידע שסיכויי ההישרדות שלו לא גבוהים למרות המראה הגויי שלו. לא ידענו מה קורה אתו עד אחרי המלחמה. הוא היה הראשון שהגיע לבית שלנו בסולנוק.

במחנה בדווסזלאו שהינו כעשרה חודשים עד לשחרור. לצערנו, אחי למחצה ינצוי לא זכה לחזור אתנו. הוא היה במחנה סמוך ונדבק בטיפוס. הזמינו אותו לצאת לצעדת המוות, הגיע לשם איזה גרמני שהציע כביכול עזרה ליהודים שאינם מסוגלים ללכת. הוא הציע להם לעלות על עגלה כדי לסייע להם בהליכה. העגלה נסעה ללב היער שם נזרקו מהעגלה ונורו למוות. הגרמנים לא אהבו אנשים חולים.

לקראת סוף השהות שלנו במחנה. שוב ערכו סלקציה. גם הפעם קטי נאלצה להתחבא. אחר כך רצו לפנות את כל המשפחה לבאדן, אבל עד שהגרמנים התארגנו הגיעו הרוסים. יום אחד אחד החיילים הגרמנים קרא לנו ואמר לנו שעוד מעט יגיעו החיילים הרוסים ואז נהיה חופשיים לנפשנו. אין לי מושג למה הוא לא הרג אותנו, יכול להיות שהוא ניסה לאסוף לעצמו נקודות זכות ליום שאחרי.

אני לא יודעת איך הצלחנו לשרוד. היום במבט לאחור אני חושבת שמה שעזר לנו להחזיק מעמד זאת האופטימיות, היחד, ההסתפקות במועט והיכולת לשמוח עם מה שיש גם אם הוא קטן ועלוב מאד.

המסע הביתה

הגרמנים ברחו מהמחנה וגם אנחנו. תלשנו מעלינו בשמחה את הטלאי הצהוב, לקחנו את מעט החפצים שהיו לנו, כלי עבודה של סנדלר ושמיכות הפוך והתחלנו לצעוד ברגל לכיוון הבית. בדרך פגשנו איזה רכב של גרמנים. היו להם רובים. הם שאלו לאן אנחנו הולכים ואנחנו שקרנו ואמרנו שאנחנו בורחים מהרוסים. הם הציעו לנו לעלות לגיפ שלהם, כמעט הפצירו. לא הייתה לנו ברירה, עלינו על הרכב. וכך מצאנו את עצמנו בני חסות של הגרמנים ימ"ש, לא פחות. הם כמובן לא העלו על דעתם שאנחנו יהודים. הנסיעה הייתה רווית מתח. מה שהציל אותנו בסופו של דבר היו ההפצצות של בנות הברית על הגרמנים, ביניהם גם על רכב "הפטרוניים" שלנו. הרכב נעצר. אבא שלי פקד עלינו לרדת מהרכב ולהשתטח כמה שיותר קרוב לאדמה. הפצצה נפלה לא רחוק מאתנו ויצרה מכתש עמוק. את הגרמנים לא ראינו יותר. אני מאד מקווה שהם נהרגו.

המשכנו ללכת ברגל עד שהגענו למקום שבו היה מחסן נטוש. אנשים לא היו בו, אבל הוא אחסן כלי עבודה. מצאנו בו גם שמיכות. החלטנו להשתלט על המחסן בתור מקום מגורים זמני. היינו בודדים בסביבה, לא היו גרמנים וגם הרוסים עוד לא הגיעו.

אנחנו, הבנות, יצאנו לטייל ומצאנו עגלה ללא סוס. החלטנו לאמץ את העגלה. הנחנו עליה את החפצים שלנו. סוסים לא היו בנמצא. ההורים שלנו החליטו לרתום את עצמם לעגלה במקום הסוסים. למרות הקושי שבסחיבת העגלה עצם הימצאותה הייתה הקלה גדולה במסע שלנו. בעליות הנחנו בה את מעט החפצים שהיו לנו. אבא ואימא משכו מקדימה ואנחנו הבנות דחפנו מאחור. בירידות וילמה ואני ישבנו בתוכה. קטי הייתה גדולה מכדי לשבת בעגלה.

אוכל לא מצאנו וחוף מכמה עשבים וכמה חתיכות גזר לא היה לנו מה לאכול. הסתובבנו רעבים. לעיתים מצאנו ירקות ופירות בחלקות נטושות אבל על לחם או מזון מבושל לא יכולנו לחלום.

יום אחד, באחד הטיולים שלנו, שמענו מרחוק קולות של תזמורת צבאית. הרוסים הגיעו. הם שאלו מי אנחנו והצגנו את עצמנו כיהודים. בין הרוסים גם היה לשמחתנו קצין אחד יהודי. חזרנו שמחות למחסן בו התגוררנו.

למחרת יצאנו שוב לטייל שלושתנו. פתאום תפשו את קטי (שהייתה בת 14) שני חיילים רוסים ורצו לאנוס אותה. אחד החיילים גרר את קטי למחסן קטן שהיה שם, השני שמר בחוף. קטי צרחה בכל הכוח. היא ביקשה מאתנו לרוץ לקרוא לקצין היהודי. רצנו בכל הכוח שהיה לנו. הגענו לקצין היהודי וסיפרנו לו שגררו את אחותנו בכוח למחסן. ההורים שלנו לא היו בסביבה, הם יצאו לחפש וללקט אוכל.

הקצין היהודי בא בעקבותינו. הוא הגיע ממש ברגע האחרון. קצת לפני שהחייל הרוסי הספיק להוריד את מכנסיו. היה לקטי מזל גדול שהמכנסיים שלו נתקעו.

מאז למדנו לקח, יותר לא הסתובבנו לבד וכשמישהו הקיש על דלת המחסן שלנו, דאגנו להחביא את קטי.

החלטנו שאין לנו יותר מה לחפש באוסטריה והחלטנו ללכת ברגל בחזרה לסולנוק. בכל מקום שהגענו בדרך, נאלצנו להחביא את קטי. החיילים הרוסים היו ממש רעבים לבנות. הם כל הזמן חיפשו "ברישנה" (נערה ברוסית) ואימא שלי ענתה להם שיש לה בקושי "הרישנה" (גרביים בהונגרית). גם במצב הזה היא לא איבדה את חוש ההומור. למזלנו אימא שלנו הייתה זקנה מדי. היא אמנם הייתה בסך הכול בשנות הארבעים אבל נראתה זקנה מכפי גילה בגלל הרעב והעבודה הקשה. וילמה ואני הינו צעירות מדי.

פעם, באחד הכפרים בדרך לגבול אוסטריה הונגריה, מישהו נתן לנו ללון באחד החדרים שלו. חמשתנו ישנו על אותה מיטה. פתאום שמענו דפיקות חזקות בדלת. את קטי החבאנו מתחת לשמיכות. אבל הפעם להפתעת כולם הם החליטו לתפוש את וילמה. אימא שלי צעקה "בושינמוי" (הו אלוקים). גם וילמה התחילה לצרוח. אבא שלי הציע להם, קחו את אשתי רק אל תגעו בילדה. אבל הם סרבו בטענה שאימא שלי זקנה מדי. אחר כך הם הרימו את השמיכה מעל וילמה והגיעו למסקנה שהיא לא שווה כי היא רזה מדי.

את הגבול מאוסטריה להונגריה חצינו בלי שום בעיה. לא הייתה אז ביקורת גבולות. בדרכים כמעט ולא פגשנו אנשים, לא גויים ולא יהודים. כך, אחרי מסע מפרך, הגענו לבודפשט בירת הונגריה. התחלנו ללכת ברגע כשהתחיל אור (בארבע לפנות בקר) וסיימנו כשהיה ממש חושך בחוץ ולא יכולנו לראות את הדרך. בלילות ישנו בעיקר בבתים נטושים ולעיתים כפי שכבר סיפרתי התארחנו בבתים של איכרים.

סוף סוף הגענו לבודפשט בירת הונגריה. מיד לאחר שהגענו נכנסנו למשרדי הג'וינט¹, שם קיבלנו "עזרה ראשונה", אוכל ומעט כסף. היה גם חשוב שנרשם שם כדי שאם מישהו מחפש אותנו הוא ידע שניצלנו.

¹ הג'וינט, או בשמו המלא: American Jewish Joint Distribution Committee, הוא ארגון צדקה יהודי אמריקאי שנועד לסייע ליהודים באשר הם. הוקם ב'ט' בכסלו תרע"ה, 27 בנובמבר 1914. הג'וינט פועל להצלת יהודים הנתונים תחת איום. פעולות הג'וינט היו, בסיכומו של דבר, הדרך העיקרית שבה סייעו יהודי ארצות-הברית לאחיהם שבאירופה בימי השואה. לאמיתו של דבר בא סיוע זה בחלקו מארצות אירופה עצמן, אך הוא אורגן במסווה של סיוע מהג'וינט. הסיוע החומרי של הג'וינט הגיע ליהודים רבים, וסייע להישרדות חלק מהם.

אחרי השואה, כנראה כתוצאה מהתעוררות רגשות נוחם והאשמה-עצמית בקרב יהודי ארצות-הברית על שלא עשו די בימי השואה, היה הג'וינט, עם הסוכנות היהודית והיא"ס, למוסד היהודי המרכזי שקיים את היהודים ששרדו במחנות העקורים בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה, וכן את הקהילות בפולין, בהונגריה ובמקומות אחרים. בשנים 1945-1950 הוציא הג'וינט 280 מיליון דולר (בהשוואה ל-169 מיליון בשנים 1945-1914), דאג לתוספות מזון מעל למה שהוקצב רשמית, וכן דאג לצורכי הילדים, להוצאות לתרבות, לחיי דת ועוד. הג'וינט סייע למרכזי הכשרה מקצועית, בעיקר לקבוצות ציוניות שעמדו לעלות לארץ-ישראל. ניתן סיוע בדרכים עקלקלות ל"ברירה" ול"עליה ב", ואחרי הקמתה של מדינת ישראל במאי 1948 היה הג'וינט אחראי להסעת העולים. עד 1949 סייע הג'וינט גם לפעולות הסוציאליות במחנות קפריסין (ראה גרוש קפריסין). פעולת הג'וינט בקשר לשרידי השואה הגיעה לקיצה עם פירוק מחנה העקורים האחרון בפרנוולד (Foehrenwald) ב-1957, והשתתפות הג'וינט ב'ועידת התביעות' (Claims Conference) 'ראה שלומים', שקיבלה כספי פיצויים מגרמניה לשרידי השואה. בלי הג'וינט היה גורלם של שרידי השואה הרבה יותר חמור. (נכתב ע"פ אתר יד ושם)

בבודפסט היה לנו את הכבוד לישון ב"פחוי". פחוי זה תא מבודד בו יושבים המכובדים והמיוחסים בשעה שהם צופים בסרט בקולנוע. כל ערב, לאחר סיום ההצגה בקולנוע של בודפסט, הרשו לנו לישון בתא המיוחד הזה. לפעמים התמזל מזלנו (או שהסרט היה משעמם) והתא התרוקן עוד לפני תום הסרט ואז גם זכינו ליהנות מסיום הסרט חינם אין כסף. הנחנו חלק משמיכות הפוך שלנו על הרצפה הם שימשו לנו כמזרון נח ורך למדי. ובשמיכות האחרות התכסינו. (אגב השמיכות האלה שרדו אתנו את המחנות, חזרו אתנו לסולנוק ועלו אתנו לניר עציון. הן קיימות עד עצם היום הזה ועדיין משמשות אותי בנאמנות).

בתקופת מגורנו בפחוי הקפדנו להתקלח מידי פעם בדלי ובמים קרים כדי שלא נסריח.

בבודפסט התחלנו לחפש את ינצ'י ושאני אחיי למחצה. אז עדיין לא ידענו שירו בינצ'י. חכינו זמן מה בבודפסט, מיהרנו לסדר את הניירות שלנו בגיוינט והחלטנו להמשיך לסולנוק. קיווינו למצוא אותם בבית. המשכנו ברגל במסע לסולנוק. יכולנו לנסוע בעזרת הגיוינט אבל לא רצינו לוותר על העגלה שמצאנו. כחמישה שבועות אחר שחרורנו מהמחנה הגענו סוף סוף הביתה לסולנוק. בסולנוק חיכתה לנו קבלת פנים עוינת מצד השכנים הגויים שלנו. הם הצטערו על כך שכל כך הרבה יהודים חזרו מהמחנות. הם העדיפו שכולנו נמות והם יוכלו לקחת את מעט הרכוש שהיה לנו. שאלנו כל יהודי שפגשנו אם הוא יודע משהו על ינצ'י ושאני. כך שמענו על מותו של ינצ'י בידי הנאצים ההונגרים שלושה ימים לפני השחרור.

החיים אחרי המלחמה

הבית השכור בו גרנו לפני המלחמה היה תפוש ואנחנו עברנו לגור בבית שהיה בעבר בבעלות גוי שכנראה נורה. התחלקנו בדירה עם משפחה נוספת של חברה של אימא שלי, הם קיבלו חדר ואנחנו קיבלנו חדר. הם קיבלו את החדר הגדול למרות שהם היו משפחה קטנה מאתנו, פשוט כי אימא שלי הייתה טובת לב והחליטה לוותר להם.

לכל משפחה היה מטבח משלה, אבל השירותים היו בבודקה בחוץ והיו משותפים לשתי המשפחות. מקלחת עשינו בדלי במטבח, אבל כאן יכולנו לפחות לחמם את המים באמצעות אש ופחם. למרות הצפיפות היה יתרון לבית הזה כי הוא היה בית נטוש ולכן לא הצטרכנו לשלם שכר דירה. במשך הזמן סגרנו את המרפסת הצמודה לחדר שלנו והפכנו אותה לחדר לאחותי וילמה.

בלילה הראשון לשהותנו בסולנוק העגלה שלנו נעלמה. השכנים הגויים "הטובים" שלנו גנבו אותה.

בית הכנסת שלנו בסולנוק נשאר שלם, ספרי התורה נשארו שלמים, אבל ליהודים שחזרו זה עתה מהמחנות לא הייתה מוטיבציה לארגן תפילות. אבא שלי לקח את זה על עצמו. הוא הלך לחפש מניין וארגן תפילות מסודרות בבית הכנסת.

לא ידענו מה קורה עם שאני אחי. לא שמענו ממנו שום דבר. גם לא פגשנו אנשים שידעו להגיד לנו אם הוא חי או מת. לילה אחד שמענו דפיקות בחלון. שאלנו בפחד מי זה? ומי שהיה מעבר לחלון ענה משטרה. אבא שלי פתח את הדלת בחשש רב ומצא בפתח את שאני אחי, בכבודו ובעצמו. השמחה שלנו הייתה עצומה. לא היה לנו ברור שהוא נשאר בחיים.

כפי שכבר כתבתי, שאני ברח מצעדת המוות.

קטי אחותי חלתה. היה לה חום גבוה שסרב לרדת וגם שלשולים. אף אחד לא הצליח לאבחן מה בדיוק יש לה. עד שהגיע איזה רופא יהודי צעיר, שעבר בעצמו את המחנות, ואבחן שיש לה טיפוס ומלריה, אותם כנראה חטפה במחנות. אני זוכרת את הדוקטור מגיע ורושם לה תרופות. לקח לה חודשים רבים מאד להבריאה. היא הייתה בבידוד במעין מחסן, שהיה צמוד לבית שלנו, עד שהבריאה כמעט לגמרי. אימא שלי טיפלה בה במסירות ובנס לא נדבקה ממנה.

אחרי שקטי הבריאה היא למדה חייטות לבגדי גברים. למרות שהיא לא סיימה את הקורס היא עבדה בזה.

ניסיונות לחזור לשגרה

ניסינו לחזור לשגרה כמה שיותר מהר. אמנם לא היה בית ספר יהודי שיכולנו ללמוד בו. לא היו מספיק ילדים ששרדו את המחנות שהצדיקו פתיחת בית ספר, אבל התארגנו לבד, היינו כמה ילדים מגילאים שונים וברמות שונות שלמדנו יחד באותו חדר. בבית הספר המאולתר שלנו הייתה רק כיתה אחת ומורה אחת שהתנדבה ללמד אותנו. החלטתי שאני מתאמצת ולומדת חומר של כיתה ג' למרות שבעצם לא סיימתי כיתה ב'. למזלי לא דרשו תעודות ואני הצלחתי להתגבר על הפערים.

אני (מימין) עם חברה

אחר כך התחלתי ללמוד בבית ספר כללי ואחר הצהריים היה לנו מורה שלימד אותנו לקרוא ולהתפלל בעברית. אז לא יכולתי לעלות בדעתי שיום אחד אגיע לארץ ישראל ואדבר בעברית.

בבית הספר הכללי למדתי עד כיתה ח'. זה היה בית ספר רק של בנות. יתכן שלא היו מספיק בנים בגיל בית הספר ולכן פתחו בית ספר רק לבנות.

לאחר בית הספר היסודי למדתי הנהלת חשבונות, כתיבה במכונת כתיבה וקצרנות. הלימודים היו מעורבים לבנים ולבנות, אבל היו מעט מאד בנים שלמדו אתנו. אני זוכרת את לימודי הקצרנות כלימודים קשים. המורה היה מדבר מהר ואנחנו הצטרנו לכתוב מה שהוא אמר. בבית הספר העל יסודי למדתי בסך הכול שנתיים.

בחופשות עבדתי כדי לסייע בפרנסת המשפחה. פעם מכרתי סוג של דלעת מתוקה מאד. אפיתי אותה בתנור, חתכתי אותה לחתיכות קטנות ויצאתי למכור אותה לעוברים ושבים בתחנת הרכבת (זה היה רעיון של וילמה). הרווחתי מזה די יפה. זה כיסה את החובות שהיו לי. החובות נוצרו כי הייתי הגזברית של הכתה ומישהו דאג להעלים לי את הכסף. לשמחתי גם נשאר לי עודף.

וילמה (משמאל) ואני

אבא שלי חזר לתפור נעלים. הונגריה הפכה להיות מדינה קומוניסטית והציעו לו לעבוד בקולקטיב לתפירת נעלים. הוא חשש להצטרף לקולקטיב כי הוא כבר היה מעל גיל 60 ופחד שלא יצליח לעמוד בקצב. הוא היה טיפוס מאד יסודי והיה לו קשה להחליף כמות באיכות. הוא מצא משרה נוספת כשומר אופניים. זו הייתה משרה עירונית. אנשים הגיעו עם האופניים שלהם שלמו כמה פרוטות ואבא שלי שמר להם על האופניים. זה משהו כמו עבודה בחניון.

אימא שלי חזרה עייפה מאד מהמחנות. היו לה הרבה בעיות בריאות, לא היה לה כוח לעבוד בחוץ והיא הסתפקה בלהיות עקרת בית, וגם זה היה לה קשה והיא נזקקה לעזרה. כשחזרתי מבית הספר עזרתי לה לשטוף את רצפת העץ שהייתה בבית שלנו.

קטי ושאני

לאחר שהחיים חזרו אט אט למסלולם וקטי פחות או יותר הבריאה, קיבלנו ויזה לשנים מבני המשפחה. את הוויזה שלח דוד שלנו שרצה שמישהו מבני המשפחה יבוא לגור באמריקה. הוחלט לתת לקטי ושאני את הוויזה כי הם היו הכי גדולים. קטי ושאני נסעו לווינה בירת אוסטריה. הם נאלצו לחכות שם כי מכסת הוויזות הסתיימה בדיוק. קטי הייתה כבת 16 ושאני היה בערך בן 19. הם חשבו שהם אחים למחצה כי אבא שלי אימץ את קטי. לא היה להם שמץ של מושג שאין ביניהם בעצם שום קירבת דם. בזמן שקטי ושאני שהו באוסטריה הם קיבלו הצעה מהנורבגים לבוא ולגור בנורבגיה. הנורבגים רצו יהודים בארצם אחרי שאת היהודים "הישנים" שלהם הרגו הנאצים. קטי ושאני נסעו לנורבגיה ושהו שם במשך 5 שנים. הקשר ביניהם הלך והתהדק, אך בתחילה הם לא ידעו שהם יכולים להינשא כי הם חשבו שהם אחים. בנורבגיה הם גילו שאין ביניהם קרבת דם והחליטו להינשא זו לזה. גם אני הופתעתי מהגילוי שקטי היא "רק" אחותי למחצה, כי בהרבה מובנים אני מרגישה יותר דומה לה מאשר לוויילמה אחותי "האמתית".

החתונה נערכה בלעדינו כי למי היה כסף לנסוע עד נורבגיה בשביל חתונה. הם לא יכלו לחזור להונגריה כי, נראה לי, שהם חששו שלא יתנו להם לצאת. הייתי צעירה אז ואני לא בדיוק זוכרת מה היה. שאני עבד כקונדיטור. זה מקצוע שאבא שלי שלח אותנו ללמוד כדי שיהיה לו מקצוע ביד. שאני כנראה אהב את המקצוע. העבודה בקונדיטוריה אפשרה לו חופש תנועה בחלק גדול מהזמן בו אנחנו כבר היינו במחנה. קטי עבדה בנורבגיה בבית חרושת לשוקולד. מאד אהבו אותה שם. פעם באחד מימי ההולדת שלה הכינו לכבודה בובת שוקולד ענקית עם הדמות שלה. קטי ושאני היו בנורבגיה 5 שנים. אחר כך הם עברו לקנדה, שם הם שהו כמה שנים ובסוף הם הגיעו לארצות הברית. הדוד שלנו מפלורידה לא רצה שקטי ושאני יגיעו לפלורידה, אולי הוא פחד שהם יהפכו לנטל על גבו. הוא שכנע אותם להגיע לקליפורניה בטענה שיש שם מזג אוויר נח כמו בישראל ושזה יתאים יותר לקטי. סוזן הבת של קטי ושאני נולדה בארצות הברית.

אני יוצאת לשוק העבודה וזוכה לתואר פרח קומוניזם

אחרי סיום הלימודים חיפשתי עבודה במקצוע אותו למדתי, אבל לא בחלתי בשום עבודה. תמיד אהבתי לעבוד ושנאתי את הבטלה. יצא לי לעבוד בבניין. התפקיד שלי היה להסיע במריצה חצץ ומלט מנקודת האיסוף לבניין הנבנה / המשופץ. במהלך עבודתי בבניין נפלתי פעם אחת לתוך בור. הבור היה מכוסה בלכלוך ואני לא יכולתי לראות אותו. לא הצלחתי לעצור את עצמי ונפלתי. ירד לי דם מכל מיני חלקים בגוף, אבל המשכתי לעבוד. בעבודה בבניין לא הרווחתי מי יודע מה, יתכן שאפילו עבדתי בהתנדבות מליאה. המאמץ וההשקעה היו רבים ועיקר הרווח היה מזה שקיבלתי תעודה בה נרשם שאני, הקומוניסטית הצעירה, "פרח קומוניזם" - עזרתי לבנות את הבניין שכנראה היה מבנה ממשל חשוב שתוכנן לכבוד סטאלין ירום הודו. השכר שלי היה הגאווה הלאומית שהייתי אמורה להרגיש על השתתפותי במאמץ.

אני כבת 13 פברואר 1948

העבודה בבניין הסתיימה כעבור ארבעה שבועות ואז יצאתי עם חברה שלי ללקט ביער חומר גלם לקליעת סלסלות. בפרוטות הראשונות שהרווחתי קניתי בד. וילמה תפרה ממנו שמלה רק אחרי שכבר הגעתי לארץ. את שאר הכסף שהרווחתי חסכתי. אחר כך עבדתי גם כקופאית ברכבת ובאוטובוס. מכרתי כרטיסים לאנשים. עבדתי כקופאית 24 שעות ואחר כך היו לי 24 שעות של חופש. זו הייתה עבודה מצוינת כי נוסף לשכר ההגון גם הצלחתי להכיר אנשים רבים ומאד נהניתי מכך. זה היה המקום בו הרווחתי הכי הרבה כסף. חצי מהכסף נתתי להורים שלי ואת החצי השני הפקדתי בחסכון ב post, משהו כמו בנק הדואר של היום. עבדתי כקופאית במשך שנתיים.

המאסר והמחלה של וילמה

וילמה התחברה לחבורה של ציונים שתכננו לעלות לארץ ישראל. הם יצאו לצ'כוסלובקיה ומשם תכננו לעלות לארץ ישראל. הם הגיעו לשם בזוגות ובגלל שהם לא ידעו את השפה המקומית תפשו אותם והכניסו אותם לבית הסוהר. היא הייתה ביחד עם צוענים וכל מיני טיפוסים בתנאים כמעט כמו במחנה עבודה. וילמה הייתה במאסר שישה שבועות. ההורים שלי קיבלו מברק הזמנה למשפט שלה. בסוף שחררו

אותה כי היא הייתה צעירה והיה גם מי שייצג אותה וצייר אותה גם כטיפשה שלא אחראית למעשים שלה. אני חושבת שאבא שלי נסע למשפט ושכנע אותם לשחרר אותה. וילמה חזרה מהמאסר עם כינים ושחפת. היא אושפזה בבית חולים בבודפשט למשך תקופה ארוכה מאד. אחרי כשנתיים אשפוז בבית חולים היא חזרה הביתה והמשיכה להיות חולה וחלשה גם בבית.

אימא שלי מהפשת לי שידוך

בזמן שעבדתי כקופאית אימא שלי מאד דאגה לי כי הייתי תמימה, צעירה ויפה והייתי בחברת גויים. היא מאד לא רצתה שאני אתחתן עם גוי. היא חיפשה לי חתן יהודי. הבעיה הייתה שהיה קשה מאד למצוא צעירים יהודים בסולנוק כי רובם נספו במחנות. יום אחד היא הגיעה אלי עם הצעה לפגוש איזה בחור בשם קליין. קליין היה רווק עשיר בן כארבעים והכי חשוב, הוא היה יהודי. קליין התעשר מעסקי דבש, הוא היה כוורן. אני הייתי בת פחות מ 19 והיה נשמע לי מוזר להיפגש עם מישהו שהוא יותר מפי 2 מהגיל שלי. אבל אימא שלי לא ויתרה וכל בקר אחרי שפתחתי את העיניים שלי היא נדנדה לי להיפגש אתו. "מה איכפת לך להיפגש אתו, הוא עשיר, יהיו לך חיים נהדרים אתו". בסוף נכנעתי ללחצים של אימא שלי והסכמתי להיפגש אתו. אבא שלי נסע איתי לפגישה, כך היה נהוג אז. הוא כמובן לא מצא חן בעיני, אבל ביקשתי ממנו שיעשה איתי חסד ויגיד לאימא שלי שאני לא מצאתי חן בעיניו. הוא היה נחמד והסכים לבקשה. כך הוא הציל אותי מהטפות המוסר והנדנודים של אימא שלי. קליין גם הציע לי להכיר חבר שלו שהיה אתו בצבא ההונגרי. הוא אמר לי "אני מרחם על אימא שלך היא כל כך מתאמצת להכיר לך מישהו יהודי."

מאיר

לבחור שקליין הכיר לי קראו מאיר קולמן. הוא סיפר למאיר עלי ומאיר שהיה במקום מרוחק החליט לשלוח אלי מכתב ותמונה ושאל במכתב האם אני אסכים להיפגש אתו. הוא נראה מאד מרשים בתמונה, המכתב היה מנוסח טוב, נראה שהכותב היה מאד אינטליגנט. כתב היד שלו היה מאד מרשים.

הסכמתי לפגישה ומאיר הגיע לסולנוק לפגוש אותי. זה היה ב 5 למארס 1955.

מאיר היה במקור מעיר בשם שרואר (בתרגום מילולי : ארמון של בוץ). אחרי המלחמה אחיו חזר לבית שלהם ואחד השכנים ירה בו והרג אותו. מאיר לא רצה וגם לא היה מסוגל לחזור למקום בו השכנים רצחו את אחיו. הוא סיפר לי בפגישה שהוא בעצם היחיד שנותר מכל משפחתו. אביו נפטר מדלקת ריאות לפני המלחמה וזכה להיקבר בקבר ישראל במקום מגוריו. אמו ושני אחיו נרצחו במחנות ואח אחד נרצח בשרואר.

המפגש היה מאד נחמד והחלטנו להמשיך להיפגש. כיוון שמאיר גר רחוק מאד, החלטנו שהפגישה השנייה תהיה בחודש מאי בבודפשט. בזמן שחלף ממארס עד מאי כתבנו אחד לשני המון מכתבים. הוא מאד מצא חן בעיני וחיכיתי לפגישה השנייה. כשנפגשנו בבודפשט, מאיר לקח אותי לבקר את הבן דוד שלו, שהיה בין הבודדים שניצלו מהמשפחה שלו. אחר כך הוא שאל אותי מתי מתחתנים. לא

ציפיתי לשאלה שלו, זה היה נראה לי מוקדם מידי. באותה פגישה מאיר הפתיע אותי והביא לי תכשיטי זהב של אימא שלו ששרדו מהתופת. כשהוציאו אותם מהבית למחנות, אימא שלו החביאה בשקית בד את מעט תכשיטי הזהב שהיו לה וקברה אותם עמוק באדמה. כשמאיר חזר מהמחנות הוא זכר היכן אימא שלו החביאה את תכשיטי הזהב שלה והצליח למצוא אותם.

הפגישה השלישית שלנו נערכה ביוני בשרואר, אצל קרובי משפחה של מאיר. מאיר שאל אותי שוב מתי נתחתן ואני אמרתי לו שאני צריכה עוד קצת זמן. המשכנו להתכתב ואני בינתיים התחלתי בהכנות לחתונה.

קול ששון וקול שמחה

את הוצאות החתונה שלמתי לגמרי בעצמי מהכסף שחסכתי. נישאנו ב-14 לאוגוסט בסולנוק. כולם מאד התרגשו מהחתונה שלנו כי זו הייתה החתונה היהודית הראשונה בסולנוק אחרי המלחמה. החתונה נערכה בחצר הבית שלנו. הזמנו לחתונה איזה חמישים שישים אנשים. מאיר היה מופתע מכמות האנשים שהגיעו לחתונה. הוא חשב שיהיה מניין אנשים וזהו. שמלה לבנה לא הייתה לי, אבל לבשתי חליפה לבנה. את האוכל הכנו לגמרי בעצמנו. הרבנית של סולנוק הכינה גפילטע פיש, אבל האורחים לא אהבו את התיבול הפולני שלה ואמרו לאימא שלי שחבל שלא היא הכינה את הגפילטע פיש, כי היא הייתה מומחית בזה. אימא שלי הכינה אורז עם רוטב ומעט עוף. זה לא היה פשוט להשיג עוף כשר באותם ימים. היינו צריכים לנסוע עד לבודפסט כדי להביא עופות כשרים כי לא היה שוחט בסולנוק. את החופה ערך הרב זינגר, שגם היה דוקטור. עד כמה שידוע לי זו הייתה החתונה היהודית הראשונה והאחרונה בסולנוק כי הרב עזב וגם לא היו בחורים יהודים, מי שרצה להתחתן נסע לבודפסט או נישא בנישואים אזרחיים.

מאיר ואני נישאים. אמא שלי במטפחת מימין

אנחנו מצטרפים לקולחוז

החתונה שלנו נערכה ביום חמישי וביום ראשון כבר נסענו לפושקה, הכפר בו מאיר גר שהיה כפר חקלאי שהתנהל כקולחוז². עזיבת בית ההורים הייתה בשבילי מובנת מאליה, כי היה לנו בית קטן וצפוף ולא הייתה שום אפשרות שנישאר אצל הורי בסולנוק. נסענו לפושקה כי שם הייתה הפרנסה של מאיר. היינו היהודים היחידים בכל הכפר.

בקולחוז קיבלו תקציב למחיה אך מי שעבד מעבר למכסה קיבל בונוס. אני לא הייתי חייבת לעבוד, אבל החלטתי להצטרף למאיר כדי להגדיל את ההכנסות שלנו. בערבים ניהלתי את כל החשבונות של הכפר. הייתי מאד זריזה והמשכורת שלנו הכפילה את עצמה.

גידלנו סלק סוכר. את הסלק העברנו לבית חרושת בעיר ובמקומו קיבלנו סוכר. היה גם תירס שקטפנו וגם תפוחי אדמה שמישהו אחר קטף ואנחנו הצטרכנו להעמיס. פעם היה יום חם מאד ואני התעלפתי באמצע העבודה. לא הייתי רגילה לחום. בהונגריה אנשים לא רגילים לחום.

בקולחוז גרנו מאוגוסט עד נובמבר ואז התרחשה בהונגריה הפיכה נגד הקומוניזם.

אימא שלי בדיוק שלחה לנו אווז מסולנוק. היא ידעה שלא נוכל להשיג בשר כשר אצלנו והחליטה לשלוח לנו. האווז הגיע קפוא אחרי שהוא עבר את 400 הק"מ שבין סולנוק לקולחוז. החלטתי להכין את האווז בתנור שהיה לנו ובאותה הזדמנות גם הכנתי ריבת שזיפים.

פתאום בדיוק הגיעו אלינו בהפתעה קרובי המשפחה של מאיר משרואר. הם שכנעו אותנו לעזוב. הם אמרו שכל היהודים עוזבים. הם טענו שבכל פעם שיש שינוי מי שסובל בסופו של דבר זה היהודים שתמיד אשמים בכול. גם ראינו גרפיטי שהיה כתוב בו "איציק נם מיש אושוויציג" כלומר איציק (יהודי) אתה לא תגיע לאושוויץ, אנחנו נדאג שאתה תמות קודם. כך השתכנענו לעזוב את הונגריה.

יציאת הונגריה

החלטנו לעזוב מיד למחרת, כי לא רצינו שידעו שאנחנו מתכוונים לברוח מחוץ לגבולות הונגריה. קמנו מוקדם מאד בבקר. ארזתי בתוך שק תפוחי אדמה את חליפת החתונה שלי וסט אחד של לבנים למאיר ולי. לקחתי לדרך את האווז והריבה שלא הספקנו לאכול. החלטנו לא לקחת אתנו הרבה דברים כי הינו אמורים לעזור למיקי, בן הדוד של מאיר שהיה בעל משפחה, להבריח את הגבול. למיקי היה ילד קטן בשם יורי שקיבל סם הרדמה לפני שחצינו את הגבול והצטרכנו לעזור לסחוב אותו.

למרות הסודיות המוחלטת, הכוונה שלנו לעזוב נודעה לראש הקולחוז. בבקר כל הקולחוז בא להגיד לנו שלום. למזלנו הם לא הלשינו לשלטונות על כוונתנו לברוח מהונגריה. ראש הקולחוז גם דאג לשלם לנו את המשכורת שהוא היה חייב לנו. זה

² קולחוז (רוסית): "פוליקטיבנה חוֹזְאֶסְטְבָא" - משק שיתופי) הוא כינוי למשק שיתופי. כחלק מתוכנית החומש של סטלין כפו שלטונות ברית המועצות על האיכרים, בתקופה המכונה "קולקטיביזציה", להתאחד בחוות חקלאיות שיתופיות, בהם הרווחים מתחלקים בין חברי הקולחוז. באופן כללי הקולחוזים נחלו כישלון חרוץ וההשתתפות בהם הייתה שנואה על האיכרים. חברי הקולחוז לא קיבלו משכורת קבועה אלא התחלקו ברווחיו ובתוצרתו.

עזר לנו לשלם את הוצאות הנסיעה עד הגבול ואפילו לשחד את השומרים. המפקד גם דאג לשלוח מתנה להורי בסולנוק: שק סוכר, שק קמח וגם תירס לפיטום האווזים שאימא שלי גידלה. הם לא נגעו בחפצים שלנו בבית עד שאבא שלי בא ולקח אותם.

כשברחנו מהונגריה שקלנו להציע לווילמה לבוא אתנו, אבל היא הייתה חולה וחלשה מידי מכדי לעמוד בקילומטרים הארוכים שהצטרכנו ללכת כדי לעבור את הגבול. השילוב של תלאות הדרך, הקור והשחפת היה עלול לגרום למותה.

חיכינו לחושך בכדי לעבור לשטח ההפקר בין הונגריה ללינין שבאוסטריה. היה לי קשה מאד. וכשהגענו סוף סוף לשטח ההפקר הייתי חייבת לשחרר את המתח והתחלתי לצחוק. אשתו של הבן דוד גערה בי ואמרה אה, כל כך קל לך שאת צוחקת. אה זה בטח כי את צעירה.

אוסטריה

עברנו את הגבול לאוסטריה. אנשים מהגוינט חיכו לנו מעבר לגבול, אך בכדי שהם יעזרו לנו היינו צריכים להוכיח שאנחנו יהודים. מיקי היה נראה להם צועני, והוא החליט לעשות מזה צחוק ואמר למאיר, אתה לא זוכר איך שרנו יחד בבית קפה וניגנו בכינור. מאיר היה צריך להוכיח שהוא יהודי. הוא אמר להם בעל פה כמה קטעי תפילה ושר זמירות. היה לו קול מאד נעים. כולם התפלאו איך יהודי מקולחוז יודע כל כך טוב את נוסח התפילה. אחרי שמאיר שר את התפילה אנשי הגוינט השתכנעו בקלות שאנחנו יהודים.

הגוינט סידר ושילם לנו מלון בלינו. את הארוחות בישלנו בעצמנו ממוצרים שקנינו בעזרת כסף שקיבלנו מהגוינט. במלון בלינו חיפשתי לילה אחד, בעזרת נר, משהו מתחת למזרן והתחלתי לשרוף בטעות את המזרן. היה לנו מזל שגילינו את זה מהר, אחרת הינו נשרפים. שהינו שם כארבעה חודשים. יצאנו לטייל ברחבי לינו. אחד האיכרים הגויים בסביבה הציע למאיר לבוא ולהיות שותף שלו בחקלאות. מאיר אמר שאין לו אגורה והאיכר אמר שלא אכפת לו העיקר שהוא יבוא לעבוד אתו כי הוא נראה לו חרוץ וחזק. מאיר סרב בנימוס.

אנחנו זוכים לוויזה

חיכינו לאישורי מעבר לקנדה או לארצות הברית. בהתחלה בכלל לא חשבנו לבוא לישראל. אבל אז הודיעו לנו שנגמרו מכסות ההגירה לארצות הברית או לקנדה ומי שבכל זאת התעקש להגיע רק לשם הצטרך לחכות עוד הרבה חודשים באוסטריה. לנו היה מזל, הגענו לפגישה עם קונסול קנדה באוסטריה. מאיר שוחח אתנו בגרמנית והוא מאד התרשם מאתנו ואמר, אנחנו זקוקים בקנדה לאנשים כמוך ונתן לנו את אשרת הכניסה לקנדה. כולם קינאו בנו. אנשים חיכו זמן רב לאשרות כניסה לקנדה ואנחנו קיבלנו את האשרה בקלות יחסית. פגשנו שם את בעל החווה שאליה היינו אמורים להגיע בקנדה. הוא מאד התלהב מאתנו והציע לנו להיות שותפים מלאים שלו למרות שאין לנו הון עצמי (את מעט הכסף שהיה לנו הוצאנו על הבריחה מהונגריה). אבל אז ראינו את היהודים שהיו בסביבת הקונסול מצוידים באלות ושאלנו אותם בשביל מה הם צריכים אלות, הם הסבירו שגם בקנדה יש גויים וגם שם יהודים נאלצים לפעמים להגן על עצמם רק בגלל שהם יהודים. פתאום התחלתי

לחשוב שאני בעצם מחליפה גלות בגלות ויכול להיות שביום מן הימים ירדפו אותי בקנדה כמו שרדפו אותי בהונגריה רק בגלל שאני יהודייה.

התחלתי להתלבט מאד ואמרתי לעצמי, למה שלא ניסע לישראל מדינת היהודים? שם, לפחות לא יטפלו אלי רק בגלל שאני יהודייה. מאיר אמר שהוא משאיר לי את ההחלטה. אני החלטתי להחליט רק בשדה התעופה כדי שתהיה לי אפשרות להתחרט ברגע האחרון, ולנסוע לקנדה.

החלטה גורלית

כולם חשבו שהשתגעתי לגמרי. יש לי ביד אשרת כניסה נכספת לקנדה וכרטיסי טיסה בכיס ואני מתלבטת אם לוותר ולנסוע לישראל. לכולם זה היה נשמע טיפשי מאד להגיע לישראל, מדינה צעירה מוקפת אויבים עם משטר צנע. בקנדה כל האפשרויות פתוחות, יש סיכוי לעשות הרבה כסף במהירות. במיוחד לאנשים חרוצים כמונו.

ההתלבטות נמשכה יום אחד ובסופה החלטנו שאנחנו מותרים על חיים בגלות חדשה ועולים לארץ ישראל.

זאת אחת ההחלטות הכי קשות שקיבלתי בחיים. היום אני יודעת שהחלטתי נכון.

לאחותי קטי בקנדה, יש רק בת אחת ולבת בן אחד. לאחותי וילמה בהונגריה יש בן אחד ושני נכדים שלצערי אינם שייכים לעם היהודי. ואילו לי, להבדיל, יש שלושה ילדים, 23 נכדים, בלע"ה, ונכון להיום 21 נינים, כן ירבו. כל הרכוש הגדול הזה ששווה פי מיליונים מכל הכסף שיכולנו להרוויח בקנדה הגיע בזכות ההחלטה הלא הגיונית ההיא, לעלות לישראל. אני מרגישה שאלוקים עזר לי להחליט.

החלטתי לבצע את ההחלטה במהירות כדי שלא אצטרך להתלבט שוב ואולי להתחרט.

מהרגע שהחלטנו לעלות לישראל האחריות עלינו עברה מהגויינט לסוכנות. נסענו למשרדי הסוכנות בווינה. גם שם התפלאו מאד על הבחירה שלנו לעלות לישראל. נרשמנו לעליה. קיבלנו מעט כסף. מאיר השקיע חלק גדול מהכסף בקניית מגבעת. הוא החליט שצריך להגיע לארץ ישראל בלבוש אלגנטי כי בטח כולם מתלבשים כך. הסוכנות גם עזרה לנו לשלם את בית המלון. אחר כך נסענו ברכבת מווינה לוונציה שבאיטליה. זה היה במקום ירח דבש שלא הספקנו לעשות כי ישר אחרי החתונה עברנו לקולחוז, לא היה לנו לא כסף ולא זמן לירח דבש.

בוונציה חיכינו כמה ימים לאנייה שתיקח אותנו לארץ ישראל. אם היינו נוסעים לקנדה היינו טסים במטוס, אבל לארץ ישראל היינו צריכים להפליג באנייה. בינתיים התאכסנו באכסניית נוער זולה. לסוכנות לא היה כסף לשכן אותנו במלון. הלכנו יחד לסרט. זאת הייתה הפעם הראשונה בה הלכתי עם מאיר לסרט. שם הסרט היה, זמנים מודרניים של צ'רלי צ'פלין. מאד נהניתי וצחקתי מהסרט, אבל הזדעזעתי מחוסר התרבות של האנשים. אנשים פיצחו גרעינים וזרקו את הקליפות על הרצפה. הלכנו גם לכיכר היונים וראינו איך מאכילים את היונים.

אל ארץ צבי

בוונציה שהינו כארבעה ימים עד שעלינו לאנייה שלקחה אותנו לישראל. לאנייה קראו מספיה MESZAPIYA. שיכנו אותנו בבטן האנייה, כי למעלה בקומות הגבוהות היה רק מי ששילם הרבה כסף. אבל הקושי האמתי היה חוסר האוכל. עד שהגענו לשולחן, האוכל ניגמר ונשארנו רעבים. באנייה פגשתי בפעם הראשונה פרי שחור. חשבתי שזה זן מיוחד, קטן במיוחד, של שזיפים. החלטתי לטעום וכמעט הקאתי. הטעם היה מלוח מר. אלו היו זיתים ולא שזיפים.

האנייה שלנו הגיעה לקפריסין והתעכבה שם שלושה ימים. עלו על האנייה וערכו בה חיפוש יסודי ומדוקדק. היה להם חשוב לוודא שאנחנו לא מבריחים נשק למדינת ישראל. זה היה בדיוק אחרי מלחמת סיני. וכנראה היה להם חשוב מאד שלא לאפשר להבריא נשק. כעבור שבוע של שיט, קצת אחרי פורים במרץ 1957, הגענו לנמל חיפה. אני זוכרת שהתרגשתי מאד. הפועלים שעבדו בנמל זרקו לנו תפוזים לתוך האנייה. זו הייתה הפעם הראשונה בה זכיתי לאכול תפוז שלם (לפני זה זכיתי פעם אחת לאכול חלק מתפוז שהתחלק בין אחיותיי לביני). הטעם הנפלא של התפוז הצליח להשכיח מאתנו את הרעב ממנו סבלנו באנייה. המתנו מעט באנייה ואחרי שסדרו לנו כמה ניירות נלקחנו למשרדי הסוכנות בנמל. בסוכנות שמחו מאד כשאמרנו להם שאנחנו נוסעים לניר עציון. בנר עציון היה וילי (יעקב כהן) שהיה חבר קרוב של מאיר. הם היו יחד במחנה. וילי כתב למאיר מכתבים רבים בו הוא ניסה לשכנע אותו להגיע לניר עציון. וילי הכיר את היכולות הטובות של מאיר ורצה אותו בנר עציון. עכשיו, אחרי שהגענו לישראל, החלטנו לנסוע לבקר את וילי ולנסות לבדוק את האפשרות להשתקע בנר עציון.

הודענו מראש לוילי על תכניתנו להגיע לישראל. וילי כנראה ידע מתי האנייה שלנו צריכה להגיע ומתי נוכל לצאת מהנמל. לא התאפשר לו להגיע בעצמו לנמל כי הוא היה בקורס מסגרות ולכן הוא שלח את איצ'ו וברוך כפרי, חברי ניר עציון, לקבל את פנינו. וילי תאר להם איך מאיר נראה והם זיהו אותנו בקלות רבה. מאיר היה גבוה ובלט מאד בשטח. לא ידענו מילה בעברית ומזל שברוך כפרי דיבר הונגרית.

ניר עציון

הדרך שהשתקפה מחלונות הטנדר הייתה מרשימה מאד. במיוחד התלהבנו מהעצים (אקליפטוס) שהיו נטועים לצד הדרך. אף פעם לא ראיתי עצים כאלה. הגענו לניר עציון בשעת צהרים. הזמינו אותנו לחדר האוכל המשותף. למרות שניר עציון כבר לא היה קיבוץ, הרווקים אכלו בחדר אוכל. די מהר החלטנו שאנחנו נשארים בנר עציון. הגענו לניר עציון ביום חמישי וכבר ביום ראשון שובצתי לעבודה בחדר האוכל של הרווקים. עזרתי לברטה רסל (אחות של מרדכי רסל) שהייתה הטבחית הראשית. התפקיד שלי היה למלא את נושאי האוכל למי שעבד בשטחים החקלאיים למטה. עזרתי גם לקלף ירקות ולשטוף כלים.

מאיר שובץ לעבודה ברפת. היה לו חוש מיוחד לבעלי חיים והוא גם צבר ניסיון מהתקופה בה עבד בקולחוז. באותה תקופה הרפת הייתה מצומצמת ולפרות היו שמות ולא מספרים.

מאיר בעבודתו ברפת

לא היה לנו צריף ולא היה לנו חדר משלנו, נאלצנו לישון על הרצפה בכל פעם במקום אחר. נדדנו בין כל מיני בתים בתהליכי בניה (למשל הבית של שיפמן) אחר כך גרנו תקופה מסוימת בכיתת בית הספר שהייתה במתחם של בית המרגוע. ביום החדר שימש ככיתה ובלילה למגורים. ילדי המשק נהגו משום מה לזרוק אבנים על הכתה שלהם אחרי הלימודים. זו לא הייתה חוויה שזכורה לי לטובה.

לא קיבלנו מזרנים, רק שמיכות. לנו, כמי שהגיעו מאירופה הקרה, זה לא היה כל כך נורא כמו שזה נשמע. אנשים התפלאו איך אנחנו מסכימים למצב הזה ואיך לא אכפת לנו לנדוד בכל פעם מחדש. אף פעם לא היו לנו עיניים גדולות, תמיד הסתפקנו במועט. כל דבר קטן מילא אותנו שמחה. התקלחנו במקלחת הרווקים המשותפת שהייתה במרכז המשק, איפה שהגנים היום. לעומת השנים בהם התקלחתי בתוך קערה עם מים מדלי, מקלחת עם טוש ומים זורמים הייתה שדרוג גדול. גם לשירותים הינו צריכים ללכת מרחקים. אני לא אשכח איך פעם אחת בשירותים זינקה עלי צפרדע.

ילדים זה שמחה

כמה חודשים אחרי שהגענו לניר עציון נכנסתי להריון. זה מאד שימח אותי. חששתי שבגלל העבודה הקשה שנאלצתי לעשות במחנות מעולם לא אצליח ללדת ילדים. המשכתי לעבוד עד לרגע בו הייתי צריכה ללדת. קצת לפני שילדתי קיבלנו בשעה טובה ומוצלחת חדר בצריף. (בחדר השני גרה כרמלה בן שבת). היה לנו מטבחון קטן ובישלנו אוכל על פתיליה.

ליל שבת אחד קיבלתי צירים, לא היה לי ניסיון וגם לא היה מי שינחה אותי מה לעשות. לא ידעתי אם אני צריכה לנסוע לבית החולים או לא. כשהיו לי צירים כל שתי דקות הלכתי להתייעץ עם ציפי רון מה לעשות. ציפי קראה למישהו, נדמה לי שזה היה יענק'לה רון, שלקח אותי ואת מאיר לבית חולים רמב"ם. הדלת של הטנדר שנסענו בו הייתה מקולקלת. קשרנו את הדלת ומאיר ישב מאחור ומתח את החבל. אני ישבתי ליד הדלת והתפללתי שהיא לא תפתח, הגענו איך שהוא לבית החולים. מאיר נשאר ויענק'לה החזיר את הטנדר למשק. מאיר נשאר איתי בבית החולים, אבל לא הורשה להיכנס לחדר הלידה, אז לא היה נהוג שהבעלים נכנסים ללידה עם נשותיהן. למרות שהצירים היו כל שתי דקות ילדתי רק 12 שעות אחר כך בן יפה וחמוד.

אבי'דור

מאיר חזר לניר עציון ולא בא לבקר כמעט כי הייתה עונה לחוצה ברפת ולא היה מי שיחליף אותו בעבודה. הברית נערכה בזמן. ברוך כפרי היה ה"קוואטר". קראנו לבננו אביגדור ע"ש אבא של מאיר. כעבור חודש ערכנו לאביגדור פדיון הבן. כמו היום, גם אז היה נהוג להניח על התינוק תכשיטי זהב. אני שמתי שרשרת זהב על אביגדור ומאז נעלמו עקבותיה. מאיר אמר שהוא ראה את השרשרת על מישהי במשק אבל לא היינו בטוחים שזו באמת השרשרת שלי.

בעקבות הלידה של אביגדור נוצר יחס ביננו לבין משפחת קלוש, שהיו השכנים שלנו. סידיקה (שרה) אפתה לנו עוגה ומאז ועד יום מותה היה לנו קשר מצוין.

הורי החליטו לבוא לארץ ישראל כשהייתי בהריון עם רחל. הם קיבלו צריף והיו כמעט כמו חברי משק. הורי גרו יחד 5 שנים בניר עציון עד לפטירת אבי.

שנתיים וחצי אחרי אביגדור נולדה רחל. נסענו לבית חולים רמב"ם. היה עומס גדול בחדרי הלידה ולא היה מקום אפילו במרפסות או במסדרונות. גם לא היה מקום בתינוקייה. החליטו להפנות אותי לבית חולים אלישע, שהיה בית חולים פרטי והלידה עלתה בו הרבה מאד כסף. בגלל העומס ברמב"ם קיבלתי לידה חינם בבית חולים פרטי. הבעיה הייתה שהנהג שלקח אותנו לא ידע איך נוסעים לאלישע. מאיר נאלץ לרדת מהרכב ולחפש את מי לשאול. זו הייתה שעת חצות מאוחרת ולא מצאנו אנשים ברחוב. מאיר ראה פתאום נערה והחליט לשאול אותה היכן בית החולים. הנערה נבהלה מאד מהזר שפנה אליה באמצע הלילה והתחילה לברוח ממנו. אני חיכיתי ברכב עם צירים חזקים ומאיר רצה מאד שנמצא את הדרך לבית החולים, הוא לא חשב פעמיים והתחיל לרדוף אחריה. הנערה נבהלה עוד יותר וברחה. הנהג מהמשק פחד שאני אלד לו ברכב. בסוף מצאנו מישהו שהראה לנו את הדרך לבית החולים. לעומת רמב"ם בית החולים אלישע היה לוקסוס ממש.

תמיד היו לי כל מיני חוויות בלידה, כשנסעתי ללדת את דני הייתה הפסקת חשמל מאוד רצינית בניר עציון ובכל הסביבה, כולל חיפה ובית החולים רמב"ם וירד גשם שוטף. לא הצלחתי לראות את הדרך וגם היו לי צירים חזקים מאוד. מאיר הרים אותי עד לקומה השלישית של בית החולים שם היו חדרי הלידה. אבל בזה לא הסתיימו ההרפתקאות שלנו. יש לי RH מינוס ולדני RH פלוס. זה יצר בעיה קשה מאוד בדם של דני. היה חשש גדול מאוד לחייו. בחדר הסמוך נפטר תינוק עם סיפור דומה, פחדתי מאוד שזה חס ושלוס מה שיקרה גם לתינוק שלי. הוא היה צהוב כמו אינדיאני. החליפו לו את הדם, בצינור אחד הכניסו דם ובצינור השני הוציאו את הדם. הייתי במתח עצום לא ידעתי אם הדם החדש יצליח להיקלט בגוף שלו. במשק התארגנו לתרום לו דם. חגיבי, החתן של וינקלר שהיה אז במשק בנח"ל, תרם דם וגם ראובן בן ארי. דני קיבל שלוש מנות דם. בימים הראשונים לא הרשו לי אפילו לגשת אליו. כל הנשים קיבלו את התינוק שלהם ורק אני לא. זה היה קשה מאוד. הרופאים באו לעודד אותי. ב"ה בסוף הכול בא על מקומו בשלוס ודני גדל לתפארת.

דני אומא? אלת

גרנו בצריף 9 שנים. הצריף היה ממוקם איפה שנמצא היום "גן יפה" בתחילה היה לנו רק חדר אחד ורק אחר כך קיבלנו את החדר השני. התחלנו כשכנים של כרמלה. התפתחה ביננו חברות טובה. גם אחרי שהם עזבו, בכל פעם שהיא הייתה בניר עציון היא קפצה להגיד לי שלום. אחר כך גרנו ליד משפחת זוהר. חדר השינה שלהם היה צמוד אלינו ולא פעם הם דפקו לנו בדלת לבקש שנשתיק את אביגדור התינוק, שבכה לפעמים כמו כל התינוקות בעולם. להם הייתה אפשרות לעבור לחדר השני וכך לא לשמוע את אביגדור אבל לנו היה באותה תקופה רק חדר אחד.

אמא שלי ואני יחד עם אביגדור רחל ודני

מאיר ודני

דן רחל אני ומאיר

נס הפיטריות

אני נזכרת בסיפור של נס שאירע לנו בצריף. באחד מימי החורף קיבלנו במתנה מלאי ענק של פטריות, לא משנה ממי. התקופה הייתה תקופת הצנע ולא היו לנו הרבה אפשרויות גיוון לאוכל כמו שיש היום. ארוחה עם פטריות יער נחשבה מעדן של ממש. בישלתי את הפטריות לארוחת הערב על הפתילייה. הריח התפשט בכל הבית ועשה לנו תיאבון. בטעות נגעתי בסיר עם המרפק והפכתי אותו על הרצפה. לא הספקתי להצטער הרבה זמן. פתאום נשמעה דפיקה על הדלת. יונה בן סירא שלחה מישהו להודיע לנו שלא נעז לטעום את הפטריות כי הן רעילות. כנראה שגם יונה קיבלה מהפטריות וזיהתה שהן רעילות. אני לא רוצה לחשוב מה היה קורה אם לא הייתי הופכת בטעות את הסיר עם המרפק.

בית הלומותיי אשר בראש גבעה

אחרי 9 שנים של מגורים בצריפים שונים עברנו לבית הזה.

בשטח שעליו בנו את הבית שלנו היו המון סלעים. מאיר, שהיה חזק כמו שמשון הגיבור, הוציא את הסלעים בידיים וישר את השטח. רק אחר כך אפשר היה להתחיל לבנות משהו.

התחלנו כבודדים בשכונה אחר כך הגיעו לשכונה משפחת פלבניק, ולבסוף משפחת רוזנברג.

עבודה

מאז שהגעתי לניר עציון ועד שהפסקתי את העבודה לפני כשנה עבדתי בבישול. בהתחלה בישלתי אוכל במטבח הרווקים והפועלים. אחר כך עבדתי בבית מרגוע. בית המרגוע היה אז למטה, המטבח היה איפה שנמצא היום אולם נוף כרמל. במטבח של בית המרגוע עבדתי עם שרה קלוש – סידיקה, שכבר התחלתי לספר על הקשר המיוחד שהיה ביננו. לה קראו שרה ולי (שאלטו"א) קוראים שרה, לבעלה קראו מאיר ולבעלי קראו מאיר, שם המשפחה של שתינו התחיל ב"ק" ושתינו הינו ממוצא הונגרי. למרות שהיא הייתה מבוגרת ממני בכ - 13 שנים היינו חברות טובות. החברות נמשכה עד ליום מותה. אני לא אשכח שהיא כבר סירבה לאכול, רק אני הצלחתי להאכיל אותה. גם כשהיא כבר לא יכלה לדבר, העיניים שלה הבריקו בכל פעם שהיא ראתה אותי.

כאמור, עבדנו יחד במטבח בית המרגוע. המשכתי לעבוד גם כשהמטבח של בית המרגוע התחיל לבשל ארוחת צהרים למפעלים, מה שהפך אחר כך להיות מפעל ארוחות ניר עציון. אני לא זוכרת מתי התחלתי בדיוק בטיגון השניצל. עסקתי בכך במשך שנים רבות עד שזה הפך להיות חלק בלתי נפרד ממני. שרה קולמן = שניצלים של המפעל. לפני שהכניסו את המכונה זו הייתה עבודת פרך, היינו צריכים להספיק להכניס את כל התבנית לפני שהשניצל הראשון שהכנסנו נשרף ואז להפוך את כל השניצלים. זו הייתה גם עבודה מסוכנת מאד. שניה אחת של חוסר ריכוז והייתי עלולה לחטוף כוויה חזקה. פעם שפכתי על הרגל מרק רותח. למרות שנעלתי

נעליים, המרק הצליח לחדור לרגל בחלקים שלא היו מכוסים בנעלים וגרם לי כוויות קשות. כשהכניסו מכונה אוטומטית לטיגון השניצלים למדתי להפעיל אותה. את העבודה התחלתי אחר חצות או לפנות בקר, כי האוכל היה צריך לצאת למפעלים כבר ב - 7 בבקר. עבדתי במשך כל הלילה. הלכתי לישון בתשע בערב וקמתי בסביבות חצות. ישנתי גם כמה שעות בבקר. קשה להגיד שהיו לי שעות שינה רגילות.

כשהצטרפו "מילוי מקום" בבית הארחה קראו לי. אחת החוויות הזכורות לי ממילוי המקום הזה הייתה ככשבלומה, אחת העובדות החרוצות והוותיקות של בית הארחה, חלתה. בלומה עבדה כמו מכונה ובשביל להחליף אותה היו צריכים ארבעה אנשים. אני שומעת פתאום ברמקול שקוראים: שרה קולמן ושרה קלוש דחוף למשרד" ביקשו מאתנו לנקות דגים במקום בלומה. נכנסתי לחדר הדגים ונעשה לי חושך בעיניים, היו שם 120 ק"ג דגים. גרוע מכך, הם היו חיים ולא הפסיקו לקפוץ. אני מאד מפחדת מדגים קופצים. עד אז לא התקרבת לי לדג קופץ. לא הייתה ברירה, השתדלתי להתגבר. כך ניקינו את כל הדגים. אחרי כ - 20 דגים הצלחנו להתגבר על הפחד ותפשנו "שוונגי".

המשכתי לעבוד במפעל גם כשהוא עבר למטה, היכן שהוא ממוקם היום. המעבר למטה הקשה עלי. זה לא היה פשוט למצוא טרמפ מזדמן למטה בחצות או ב - 1-2 לפנות בקר. היו תקופות שאחד הפועלים של המפעל היה עולה למשק לקחת אותי, לא פעם הוא שכח... אחר כך ניסיתי להיעזר בשומר, אך לא תמיד הצלחתי למצוא אותו בביתן השמירה. לא יכולתי להרשות לעצמי לאחר לעבודה, האוכל היה צריך לצאת למפעלים בזמן. היו פעמים שנאלצתי לעשות את כל הדרך לבד ברגל. זה לא כל כך פשוט לעשות באמצע הלילה לבד את כל שלושת הקילומטרים מהבית שלי למפעל. חושך מצריים בחוץ ואני אישה לבד יורדת למפעל. לא פעם פגשתי תנים וחזירי בר. כדי לגרש את הפחד ואת החזירים התחלתי לשיר. קשה להאמין אבל הצלחתי לגרש את החזירים בשירה.

בחמש השנים הראשונות שלנו בניר עציון מאיר עבד ברפת. הוא רכש ניסיון בעבודה עם פרות בקולחוז. אחרי חמש שנות עבודה ברפת התחילו לו כאבי גב חזקים והוא נאלץ להפסיק את העבודה. במשק גילו שיש לו חוש טוב לבישול ושלחו אותו לקורס טבחות בפתח תקווה. אחרי סיום הקורס הוא עבד בבית הארחה. מהר מאד יצא לו שם של טבח מעולה. היו מבריאות שהגיעו לבית הארחה רק כדי לאכול את הגולש של "ההונגרי". הרבה אחרי שהוא נאלץ להפסיק לעבוד בגלל המחלה שלו עוד שאלו עליו והתגעגעו לגולש. הוא אפה בכל יום שישי עוגות שמרים לכל ילדי המשק.

המחלה של מאיר

לאחר תקופה של עבודה וחיים שזרמו בסך הכול למישרין, מאיר התחיל לשכוח דברים. בהתחלה לא יחסנו לכך חשיבות וחשבנו שזו סתם שכחה. הוא למשל שכח לסגור את הדלת של התנור בבית מרגוע. קורה, חשבנו. היו אנשים שהתבדחו אתו ואמרו לו: "מאיר אם תאכל ראש של דג תפסיק לשכוח", אף אחד לא העלה על דעתו שהוא חולה באלצהיימר.

אחרי כמה מקרים קיצוניים של שכחה הבנו שמהו לא בסדר. במטבח של בית ההארה התחילו להוריד ממנו עבודות. היו אנשים אכזריים שצחקו על חשבוננו וזה כאב לו מאד. הוא לא היה מסוגל להחזיר להם ולצחוק על חשבונם אבל הוא הבין שצוחקים עליו. זה היה מראה מאד לא נעים.

לי היה חשוב שהוא ימשיך לעבוד למרות המחלה. לקחתי אותו לעבוד איתי והראיתי לו מה לעשות. כשנתתי לו עבודות מוגדרות הוא עבד ביעילות רבה מאד. השתדלתי לתת לו תעסוקה כל הזמן. הוא ישב לידי. פעם אחת סיימתי את העבודה והלכתי הביתה בלי להגיד לו. עזבתי אותו באמצע חיתוך עופות לשניצלם. למרות המחלה הוא נשאר מומחה בחיתוך שניצלם. הוא יצא לחפש אותי והגיע הביתה עם שלושה סכיני ענק. בדיוק אז הגיעו אלינו אורחים מכפר אחים, מיקי בן הדוד של מאיר ומגדה אשתו. הם שמעו שמאיר חולה והחליטו לבוא לביקור. מגדה כמעט התעלפה כשהיא ראתה את הסכינים בידיים של מאיר. מסכן, הוא בסך הכול חזר הביתה עם כלי העבודה שלו.

המצב שלו הלך והתדרדר עד שהוא נאלץ לשכב במיטה והפך להיות חולה סיעודי. הקפדתי לחזור כל יום ב - 8 כדי לתת לו ארוחת בקר. לא העליתי על דעתי לבקש עזרה מהמשק. התמודדתי עם המטלות בעזרת הילדים שלי. אביגדור ואני רחצנו אותו, כל אחד מאתנו תפס לו יד ורגל והכנסנו אותו להתקלח. טיפלנו גם בפצעי הלחץ. באיזשהו שלב הוא גם הפסיק לדבר אבל הרגשתי שהוא מזהה אותי כי בכל פעם שהתקרבתי אליו ניצת לו ברק בעיניים. כולם התפלאו מכך. אביגדור עבד אז ברפת של ניר עציון ובכל פעם לפני שהוא יצא לרפת הוא בא לטפל במאיר, להפוך אותו, לרחוץ אותו ולטפל בפצעים שלו. לפעמים זה יצא בשלוש לפנות בקר.

הייתה תקופה קצרה בה ניסינו להיעזר במטפל חיצוני, אבל בגלל שנעלמו מהבית בשעות שלא הייתי כל מיני חפצים בעל ערך סנטימנטלי, החלטנו שעדיף להפסיק את הסידור הזה. מאיר חלה ב - 1975 ונפטר ב - 1988, שבועות אחדים אחרי החתונה של הבן הצעיר שלנו, דני. מאיר אמנם לא היה שותף פעיל בחתונה אך הרגשתי שהוא חלק ממנה. זה היה סמלי מאד שהוא נפטר מהעולם אחרי שדני התחתן, זה היה נראה כאילו הוא חיכה עם מותו עד שכולם הסתדרו. בקר אחד חזרתי מהעבודה במפעל נכנסתי לחדר שלו והרגשתי שהוא נראה משונה. נגעתי במצח שלו והוא היה קר. הבנתי מיד שהוא נפטר.

טיפלנו בו בבית במשך 13 שנים. לא הסכמנו להעביר אותו לבית חולים. אני בטוחה שאם הוא היה מגיע לבית חולים סיעודי הוא היה נפטר הרבה קודם. הצלחתי לעמוד במשימה הקשה הזאת בזכות הילדים שלי ויעל אשתו של אביגדור, שהסכימה להישאר בניר עציון עד אחרי שדני סיים את הצבא. גם יעקב עזר. דני לא הספיק לגור בניר עציון כי מיד אחרי החתונה שלו, עוד לפני שהוא השתחרר מהצבא מאיר נפטר. מאיר היה ניצול שואה ששרד את מחנה ההשמדה דכאו ולמרות הכול הוא הצליח להקים משפחה. כל הילדים התחתנו לפני שמאיר נפטר.

קול חתן וקול כלה

אביגדור ויעל

הראשון שהתחתן היה אביגדור. אביגדור היה בן 22. ליעל היו סבא וסבתא ודודים בניר עציון. הם הכירו הכרות שטחית עוד לפני כן, כשיעל הגיעה לביקורים אצל סבא וסבתא שלה שגרו בצריף לא רחוק מאתנו. באחד מהביקורים הללו יעל החליטה שהיא תופשת יזמה מעשית ובאה לשאול אותי אם אני מסכימה שהיא תצא עם אביגדור. גם רחל הייתה מעורבת. הם יצאו תקופה מסוימת ואז החליטו להינשא. החתונה נערכה בניר עציון.

אביגדור ויעל בזותונתם

בתחילה אביגדור ויעל גרו בניר עציון, כאן נולדו להם בעי"ה ארבעת הילדים הראשונים: נדביה, טובאל, עדיאל וצופיה. אחרי שמאיר נפטר הם עברו למושב קשת שברמת הגולן, שם נולדו מאיר, יושיביה ויגאל. אביגדור עבד שם בתחילה ברפת, היום הוא עובד בבית החרושת למיצים טבעיים של מושב קשת. יעל היא רבת פעלים. היא מורה בית הספר, קוסמטיקאית, הייתה תקופה שהיא ניהלה את חדר האוכל של קשת. לאביגדור ויעל 4 ילדים נשואים. נדביה נשואה לאליכול ולהם יש שישה ילדים: יגל, אפרת, לבנון, יהודה, שלמה ואביגיל. טובאל נשוי לבתאל יש להם בינתיים ילד אחד, נטע. עדיאל נשוי לאיילת ולהם יש שלושה ילדים: רוני נועם ואורי-שלום. יושביה נשואה לישראל ולהם שני ילדים: באר והדר-חושן.

וילמה יעל ואני

רחל ויעקב

גם את יעקב (לביא) הכרנו עוד לפני שנוצר קשר בינו לבין רחל. יעקב היה חבר קרוב של אביגדור. הם למדו יחד בתיכון בסיטרין וגרו בפנימייה באותו חדר. הוא היה בן בית אצלנו. היה בינינו קשר טוב עוד הרבה לפני שהוא הפך להיות החתן שלי. שיחקנו יחד פינג פונג. כבר אז ראיתי שיש לו ידי זהב. כשבנינו את החדר למטה הוא היה זה שעשה את כל מערכת החשמל. בהתחלה רחל והוא היו ידידים, הם יכלו לדבר שעות. אני קמתי לעבודה והם עוד דיברו. יעקב סיים את הצבא ונסע לשליחות בדרום אפריקה. הוא המשיך לשמור על קשר עם אביגדור באמצעות מכתבים, אבל אביגדור לא אהב להתכתב והוא ביקש מרחל שתענה במקומו. יעקב חזר מדרום אפריקה והגיע לביקור. הוא ביקש מאביגדור שימצא לו שידוך. אביגדור אהב אותו ורצה לשמור אותו במשפחה והציע לו את רחל. לאחר מעשה התברר שיעקב רצה את רחל, אבל פחד להציע את זה כי הוא לא רצה לאבד את הידידות עם רחל במקרה שהיא תסרב. הם התחילו להיפגש למטרת חתונה. רחל ביקשה מיעקב ללכת

ללמוד בישיבה ויעקב קיבל את בקשתה. אחר כך היא התחילה להתלבט אבל יעקב התעקש. הם נישאו בניר עציון.

ליעקב ורחל תשעה ילדים בע"ה: רבקה, ידידיה, אריאל, פנינה, אביעד, רועי, חנוך, מוריה והלל. הם גרו בהתחלה בקדומים, אחר כך הם עברו לגור בסיטרין כדי להיות קרובים אלי ולעזור לי אחרי שמאיר נפטר. אחר כך הם עברו לכוכב השחר. רחל מורה וממלאת מקום גם בגנים ויעקב עובד במערך התקשוב של משרד החוץ. ליעקב ורחל ארבעה ילדים נשואים. רבקה נשואה למשה ולהם שני ילדים: יסכה ומלאכי. ידידיה נשוי לתאיר ולהם שלושה ילדים: נועם – הילל, יהודה וטליה. אריאל נשוי לנטע ויש להם בת בשם אור. פנינה נשואה לניסן ולהם יש בת בשם אשחר.

דן ושירה

דן (דני) ושירה (עופרה) הכירו בצבא. שירה שרתה כמורה חיילת בנאות קדומים. הם נפגשו כששירה נסעה באופניים, דן ושניים מחבריו עברו לידה בגי"פ. אני חושבת שדן היה אז כבר קצין. הם הציעו לה לעלות את האופניים על הגי"פ ולהמשיך לנסוע איתם. התפתח ביניהם קשר רציני. הם נישאו בניר עציון.

בזחתונת דן ושירה

דן אז שרת כקצין בגבעתי. הוא השתחרר כמ"פ בדרגת סרן. שירה גרה אתו חלק מהזמן בבסיסים השונים. אחרי שדן השתחרר מהצבא הם גרו במרכז שפירא ואחר כך בבית גמליאל. בסוף הם השתקעו במושב כרמל שבדרום הר חברון. הם גרו תקופה מסוימת במצפה יאיר וחזרו לכרמל.

שירה וילמה אני וקטי. דן עם ידידיה ואריאל. רחל עם רבקה

דן היה תקופה ארוכה מאד מפקד במג"ב והיום הוא מפקד מסלול משטרה בפנימייה לנוער. שירה הייתה שנים מורה לחינוך גופני. היום היא מטפלת רגשית.

לדן ושירה 7 ילדים בע"ה: שקד, קמה, איתן, הדר, ישי, תכלת ויאיר. לדן ושירה בת אחת נשואה. שקד נשואה למיכה ולהם שלושה בנים: רגב, בר ונווה.

הרכוש הגדול שלי, הילדים הנכדים והנינים

המשפחה של אביגדור ויעל

נדביה בן דוד הנכדה הראשונה עם ילדיה : לבנון יהודה אפרת אביגיל

בת-אל טובאל ונטע קולמן

הנין הראשון הבן של נדביה

איילת ורוני קולמן

עדיאל איילת נועם ואורי קולמן

באר כ״ץ

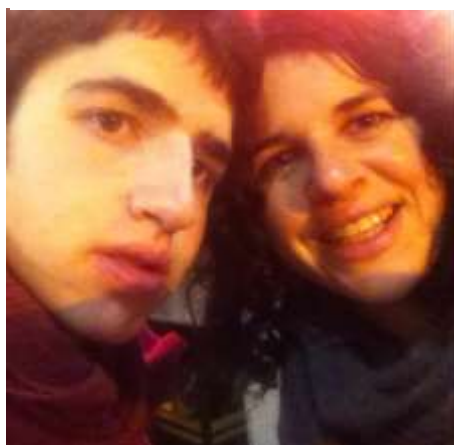
ישראל ויושביה כ״ץ

מאיר קולמן

צופיה ויגאל קולמן

המשפחה של יעקב ורחל

רבקה משה יסכה ומלאכי יאסי

רחל ויעקב לביא

יהודה ונועם -הלל לביא

ידידיה ותאיר לביא

טליה לביא

נטע אריאל ואור לביא

אשחר רחמן

ניסן ופנינה רחמן

אביעד לביא

רועי לביא

חנן לביא וישי שחם

הלל לביא

מוריה לביא

המשפחה של דן ושירה

אברהם

כארבע וחצי שנים אחרי פטירתו של מאיר הילדים שכנעו אותי לחפש בן זוג חדש. ראיתי מודעה בעיתון בשפה ההונגרית על אלמן שמחפש אישה דתית. רחל דחפה אותי לענות למודעה. מסתבר שלא הייתי היחידה שעניתי למודעה. אך מכל הנשים שכתבו לו, הוא בחר לענות לי. כך הכרתי את אברהם (ארמן) שוורץ. מיד ראיתי שמצאתי חן בעיניו. מצדו היה רצון להתחתן אחרי שתי פגישות. לי לקח קצת יותר זמן להחליט. ערכנו חופה ומסיבה קטנה. הזמנו אליה את המחותנים שלנו, כמה חברים וכמובן את הילדים והנכדים שהיו השושבינים הראשיים. המשכתי לעבוד במפעל ארוחות וגם אברהם הצטרף אלי בהתחלה.

אפרהם, שרה קלוש ואני חגיגות 50 לניר עציון.

היו לנו 20 שנים יפות ביחד. במשך כמה שנים נסענו בכל שנה ושנה לחופשה ארוכה בהונגריה, ופעם אחת אפילו טסנו לאחותי (ואחי) בארה"ב.

לפני כשנתיים אברהם נחלש וחלה. נאלצנו להפסיק את הנסיעות שלנו להונגריה. גם אני התחלתי להיחלש. לפני כשנה החלטתי בלב כבד להפסיק את עבודתי במפעל. ערכו לי מסיבת פרידה מרגשת מאד. נראה שהייתי העובדת הכי ותיקה. קצת קשה לי בזמן האחרון כי אני, שכל ימי חיי עזרתי לאחרים, נאלצת לפעמים לבקש ולקבל עזרה. אבל, גם במצב הזה אני מאד משתדלת לשמור על שמחה ואופטימיות. וכמו ששרתי כדי לעודד את עצמי בימי המחנות, אני משתדלת מאד לשיר לעצמי גם עכשיו. אני משתדלת מאד לקיים את מה שהאמנתי בו כל החיים :

גם כשאין כוח פיזי אפשר לעשות הכול בעזרת כוח הרצון.

הניצחון שלי

וילמה אחותי, הבן שלה, אברהם ואני עם הילדים וחלק מהנכדים והנינים

סולנוג : מתוך אתר יד ושם

בינואר 1941, במיפקד האוכלוסין הארצי האחרון בהונגריה לפני הכיבוש הגרמני, נמנו בסולנוק 2,590 תושבים יהודים ושיעורם באוכלוסייתה היה כשישה אחוזים. רובם היו סוחרים ובעלי מלאכה, ורבים היו פקידים. בעיר היו קהילה גאולוגית ובתוכה גם מניין אורתודוקסי, בית ספר יהודי, תלמוד תורה וכמה אגודות דתיות וחברתיות. בימי הרפובליקה ההונגרית הסובייטית שלאחר מלחמת העולם הראשונה נאסרו כמה יהודים מקומיים, ושבעה מהם אף הוצאו להורג. ב"הטרור הלבן" שבא אחר כך נהרגו עוד יהודים.

בשנת 1940 הפקיע הצבא את מרכז התרבות של הקהילה היהודית והסב אותו למרכז גיוס לעובדי כפייה. ב-1941 גויסו גברים יהודים בני 18 עד 55 לשירות עבודת כפייה במסגרת צבא הונגריה. רבים מהם הוצבו ב-1942 בחזית המזרחית באוקראינה ונספו שם. בין 1939 ל-1942 היו בסולנוק וסביבותיה עובדי כפייה יהודים רבים מכמה מחוזות בהונגריה והועבדו שם בתנאים קשים.

הצבא הגרמני כבש את הונגריה ב-19 במרס 1944. על-פי נתוני מיפקד שנערך בשבוע השני של אפריל 1944, השתייכו לקהילת סולנוק 1,359 יהודים.

במארס ובאפריל 1944 עצרו הגרמנים וההונגרים כמה אישים יהודים בסולנוק וחברים יהודים במפלגה הסוציאל-דמוקרטית המחתרתית. רובם הועברו למחנה המעצר בהיידוסנטג'ורג'פוסטה (Hajduszentgyorgypuszt), סמוך לדברצן (Debrecen) המועצה היהודית בסולנוק, שנמנו עמה אישים בולטים בקהילה ובראשה עמד ד"ר שנדור מנדל, המשיכה בפעילותה בימים הראשונים לאחר הכיבוש הגרמני.

המנגנון המינהלי ההונגרי נותר על כנו גם לאחר הכיבוש, והיהודים רוכזו בגטאות וגורשו על-פי הוראות וצווים של רשויות השלטון ההונגרי, המרכזי והמקומי. ב-1 במאי 1944 פרסם אימרה אלכסנדר (Imre Alexander) סגן הממונה על מחוז יס-נג'קון-סולנוק, צו בדבר ריכוז יהודי המחוז בגטאות. בעקבות צו זה קבע ראש העיר פרנץ סבו (Ferenc Szabó) שהגטו בעירו יוקם בבנייני הקהילה היהודית, ובהם בית הכנסת וסביבתו. על המועצה היהודית הוטל לדאוג למעבר היהודים לגטו. היהודים – 1,070 בני אדם ובכללם מומרים לנצרות – עברו לגטו בין 15 ל-22 במאי 1944. לכל אחד מהם הותר להביא עמו מטען במשקל 50 קילוגרם. ד"ר מנדל ורעייתו הורשו להישאר בביתם מחוץ לגטו. על הסדר הפנימי בתוך הגטו שמר שירות הסדר היהודי בראשותו של ינו שנקר. מאפיית ליפוט שוורץ שנכללה בתחום הגטו סיפקה את הלחם לתושביו. גברים בגטו גויסו לשירות עבודת כפייה, ובכך ניצלו מגירוש מדי. ב-20 וב-21 במאי 1944 הועברו 144 מיהודי סולנוק ו-78 יהודים מיישובי הסביבה לגטו שני שהוקם במזקקה בסנדפוסטה (Szandapuszta) לא הרחק מהעיר, ושוכנו שם בסככת הבהמות, במקום במבנה המזקקה שיועד לשיכונם מלכתחילה. מפקד הגטו השני היה קצין הז'נדרמריה ההונגרי אנטל סקלי (Antal Szekely). המועצה היהודית

של סולנוק מינתה ועדה של שלושה חברים לשמש מועצה יהודית במקום ; אחד מהם היה רופא הגטו ג'ורג'י ג'ירפס (Gyorgy Gyarfas) ב-24 במאי 1944 פנתה ועדה זו אל ראש העיר במחאה על התנאים המחפירים בגטו, ותושביו קיבלו מהרשויות שתי קלחות לבישול. אחרי 5 ביוני 1944 הורשו יהודים כשירים לעבודה לצאת לעבוד בחוות שימאי (Simay) הסמוכה בתמורה למעט מזון . בסוף מאי 1944 מחה ד"ר מנדל לפני ראש העיר על הבאתם של 400 יהודים חסרי כל לגטו שבעיר .

ב-16 ביוני 1944 הועברו יושביהם של שני חלקי גטו סולנוק למרכז השילוח בבית חרושת לסוכר בעיר, שהוחזקו בו יהודים רבים מגטאות אחרים. הם נחקרו ועונו כדי שיגלו היכן הסתירו את דברי הערך ; רבים לא עמדו בעינויים, ו-29 בני אדם מתו. קצתם גורשו משם לשטרסהוף (Strasshof) שבאוסטריה ב-25 ביוני 1944, וקצתם גורשו לאושוויץ ב-28 ביוני 1944.